

មូលនិធិ ប້ោនរ៉កបុល្យ គងារ្យានា

មូលនិធិ ប້ោនរ៉កបុល្យ គងារ្យានា

មូលនិធិ ប້ោនរ៉កបុល្យ គងារ្យានា

មូលនិធិ ប້ោនរ៉កបុល្យ គងារ្យានា

និព្វេវានតាមពុតតវងនេ

នេពុពន្ធ តេចេវ័តនេវរណា

មូលនិធិ ប້ោនរ៉កបុល្យ គងារ្យានា

นิพนธ์:

การศึกษาวิเคราะห์ตามพุทธวจนะในพระไตรปิฎกบาลี

โดย

นายณัฏฐ์ เตชะวัฒนวรรณ

นิพพานตามพุทธวจนะ

ภาพปก : ภาพพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

วาดโดย พระอาจารย์อำนาจ โอภาโส

เมตตามอบแต่ครอบครัวเตชะวัณนวรรณา เมื่อ กันยายน ๒๕๕๕

พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

สงวนลิขสิทธิ์ ห้ามคัดลอก ตัดตอน หรือนำไปพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-616-348-049-1

จัดทำโดย

นายณฤพณ์ เตชะวัณนวรรณา

naruepon.techawatanawana@gmail.com

ดำเนินการพิมพ์

โดย บริษัท สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด

คำนำ

หนังสือเล่มนี้เป็นการเรียบเรียงมาจากบทความวิจัยทางพระพุทธศาสนา เรื่อง **นิพพาน: การศึกษาวิเคราะห์ตามพุทธวจนะในพระไตรปิฎกบาลี** ผู้ศึกษามีได้เป็นนักเขียนหรือผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา แต่ได้สนใจศึกษาค้นคว้าข้อมูลในเรื่องนิพพานอย่างต่อเนื่อง เพราะต้องการค้นคว้าหาคำตอบที่เป็นข้อขัดข้องใจในส่วนที่ว่า ทำไมเรื่องนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธนั้น ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน ยังเป็นที่ไม่สบายใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายถึงการขาดความสามัคคีในทิวภูมิร่วมกัน

ผู้ศึกษาได้พยายามเสาะแสวงหารวบรวมข้อมูลจากหลายวัด หลายสำนักปฏิบัติธรรม หลายพระอาจารย์ที่สอนการปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนา ที่ผู้ศึกษามีโอกาสได้พบ ทั้งในประเทศไทย อินเดีย เนปาล และศรีลังกา พระอาจารย์ทุกท่านที่พบนั้น ล้วนให้ความเมตตาสั่งสอนทั้งภาคปริยัติ และภาคปฏิบัติ ตามคำสอนที่ท่านได้รับการถ่ายทอดมาอีกต่อหนึ่ง ซึ่งท่านทราบว่าผู้ศึกษาสนใจศึกษาวิจัยในเรื่องนิพพานโดยใช้คำของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า พุทธวจนะมาเป็นหลักในการวิจัย พระอาจารย์ทั้งหลายยิ่งเมตตาห่วงใย ให้แง่คิด ให้กำลังใจ และให้ข้อมูลแก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างดี ด้วยความที่เรื่องนิพพานเป็นเรื่องที่เป็นอจินไตย เป็นปัจเจกตนรู้ได้เฉพาะตน ผู้ศึกษาจึงต้องพยายามทำความเข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์ให้ครอบคลุมเรื่องที่สำคัญให้มากที่สุด ทั้งยังพยายามศึกษากับท่านที่ประพฤติปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ เป็นการพิสูจน์ประกอบความเข้าใจควบคู่กันไปด้วย

การได้มีโอกาสศึกษาข้อมูลพุทธวจนะในพระไตรปิฎกมากขึ้น แม้ในตอนแรกจะมีความรู้สึกว่ายากในการทำความเข้าใจ แต่เมื่อศึกษาลดน้อยๆ จนคุ้นเคยมากขึ้น กลับรู้สึกว่าพุทธพจน์ของพระพุทธองค์นั้นไม่ยากอย่างที่คิด ในปัจจุบันนี้มีผู้รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย มาเก็บ

ไว้ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ทั้งยังได้แยกส่วนที่เป็นพุทธวจนะออกมารวบรวม
อย่างเป็นระเบียบ ทำให้ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้ามากยิ่งขึ้น นับเป็นการใช้
วิทยาการสมัยใหม่มาช่วยทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลดั้งเดิมเก่าแก่ที่สุดทาง
พระพุทธศาสนา นั่นคือ พุทธวจนะจากพระไตรปิฎกบาลี มาใช้อ้างอิงข้อมูล
เสมือนว่าเราได้กลับไปทูลถามพระพุทธองค์พระศาสดาว่า นิพพานเป็นอย่างไร
ยิ่งศึกษาพุทธวจนะมากเท่าไรก็ยิ่งทราบซึ่งในความกรุณาของพระพุทธองค์ ที่
ทรงเน้นย้ำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายไม่ประมาทเร่งประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อได้
เข้าสู่กระแสพระนิพพานในโลกุตระ จนพ้นทุกข์สิ้นแล้วซึ่ง ราคะ โทสะ โมหะ ถึง
พระนิพพานในอสังตชะต่อไป

ท้ายที่สุดนี้หากการที่หนังสือเล่มนี้ จะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เกิดความเข้าใจในการศึกษาพุทธวจนะให้มากยิ่งขึ้น ได้
ใช้หลักการทางพุทธวจนะที่ให้ใช้ปัญญา มาพิจารณาข้อขัดแย้งทาง
พระพุทธศาสนา จนร่วมกันประพฤติปฏิบัติธรรม อันเป็นการฟื้นฟู
พระพุทธศาสนาที่ยั่งยืนที่สุด ด้วยอานิสงส์แห่งอนันตริยกรรมในฝ่ายกุศลกรรมที่
ท่านทั้งหลายได้ช่วยกันนี้ ขอจงเป็นพลว-ปัจจัยส่งผลให้สถาบันชาติ ศาสนา และ
พระมหากษัตริย์ ได้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง ประเทศสงบสุขเป็นสัปปายะ รวมทั้งพึง
ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จผลยังพระนิพพาน สมดังความปรารถนาที่ได้สร้างมาดี
แล้วด้วยเทอญ

นฤพนธ์ เตชะวัฒนวรรณ

ผู้ศึกษาเรียบเรียง

ตุลาคม 2556

นิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ตามพุทธวจนะในพระไตรปิฎกบาลี

นิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ตามพุทธวจนะในพระไตรปิฎกบาลี

1. ความนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาได้ทรงตรัสรู้ธรรมมาเป็นเวลานานกว่า 2500 ปีแล้ว ได้ทรงพระกรุณาถ่ายทอดบอกสอนพระธรรมวินัย จนทำให้มีสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์สามารถเข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธทั้งหลายได้เป็นจำนวนมากมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์กำหนดให้พระธรรมวินัยเปรียบเสมือนศาสดาแทนพระองค์ในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้พระพุทธองค์ได้ทรงเห็นปัญหาความผิดเพี้ยนในคำสอนของท่านในกาลต่อไป จึงได้ทรงพระกรุณากล่าวถึงการแก้ปัญหานั้น ดังปรากฏในพุทธวจนะต่างๆ เช่น พระองค์ทรงสอนให้สำนักเสมอว่าสาวกทั้งหลายเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้นถึงแม้ว่าจะจะเป็นพระอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม(ส.ข.(ไทย) 17/58/93) ธรรมะของพระพุทธองค์ไม่จำกัดกาล (ม.ม.(ไทย) 12/407/443) คำของพระพุทธองค์ตรงเป็นอันเดียวกันหมด (ขุ.อิติ.(ไทย) 25/112/496) ทรงบอกวิธีแก้ไขคำผิดเพี้ยนในคำสอนดังคำสอนของพระพุทธองค์ในมหาปเทศ 4 (ที.ม.(ไทย) 10/187/134-136) ทั้งยังทรงห้ามตัดทอน หรือบัญญัติเพิ่มสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว (ที.ม.(ไทย) 10/136/82) เป็นต้น

ตามพุทธวจนะข้างต้นนั้นพระองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่า ให้นำคำสอนของพระพุทธองค์เท่านั้น (อง.สตตก(ไทย) 20/48/91-92) มาทำการแก้ปัญหาคความขัดแย้งในธรรมวินัย ที่สาวกรุ่นหลังอาจเข้าใจผิดในการตีความ แม้แต่สาวกที่สามารถเข้าถึงธรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็ตาม ก็ยังมีให้เชื่อในคำของสาวกนั้นในทันที จนกว่าจะได้นำมาเปรียบเทียบกับธรรมจากพุทธวจนะในหมวดต่างๆว่าไม่ขัดแย้งกันเลย พระพุทธศาสนาที่ประชาชนชาวไทยนับถือนี้เป็นนิกายเถรวาท จัดเป็นระบบสืบทอดที่มุ่งรักษาคำสอนดั้งเดิมในพระไตรปิฎกบาลี โดยเฉพาะพระพุทธพจน์ให้คงอยู่อย่างซื่อตรงและครบถ้วนที่สุดเท่าที่จะทำได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต); 2552:17) หากแต่ในพระไตรปิฎกนั้นยังสามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรกนั้นเป็นพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งพุทธวจนะที่มาจากคำของอัครสาวกหรือสาวกในสมัยพุทธกาลที่ตรัสคำพุทธวจนะแล้วได้รับการรับรองจากพระพุทธองค์ เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ เป็นต้น ส่วนที่สองนั้นเป็นคำที่ไม่ใช่พุทธวจนะ เช่น คำวินิจฉัยของสาวกรุ่นหลังพุทธกาล คำของอรรถกถาและฎีกา เป็นต้น

ปัจจุบันมีข้อมูลทางพระพุทธศาสนามากมายที่ยังเป็นประเด็นที่มีความสับสน ขัดแย้งกันและยังหาข้อสรุปไม่ได้จากครูบาอาจารย์และจากนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ ซึ่งข้อมูลเหล่านั้นมีมาตรฐานการอ้างอิงที่หลากหลาย

แตกต่างกัน ทั้งจากพุทธวจนะอันเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดทาง พระพุทธศาสนา และหลักฐานจากส่วนที่ไม่ใช่พุทธวจนะ ไม่ว่าจะเป็น การอ้างอรรถกถา อ้างคำของครูบาอาจารย์ อ้างตรรกวิทยา ตลอดจน จนถึงเป็นความเห็นส่วนตัวของผู้ประพันธ์ทางวิชาการนั้นๆ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาหลักเรื่องความหมายที่แท้จริงของ หลักธรรมเรื่องพระนิพพานนั้น นับเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดผลกระทบ อย่างมาก ต่อพุทธศาสนิกชน จากการขาดความเป็นเอกภาพในทฤษฎี สามัญญตาหรือความขาดความสามัคคีในความเห็นร่วมกัน

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในต่างประเทศนั้น มีการ พยายามวิเคราะห์ความหมายนิพพาน จากพระพุทธศาสนาในหลาย นิกาย โดยอ้างอิงหลักฐานจากข้อมูล ทั้งพุทธวจนะและไม่ใช่พุทธ วจนะ ตัวอย่างในหนังสือ Nirvana and other Buddhist felicities ของ Steven Collins ได้สรุปไว้ในตอนท้ายของบทที่ 2 ในหนังสือว่า สภาวะนิพพานนั้นมีสองแนวคิดหลักๆ คือ เสมือนไฟที่ดับลงอย่าง หนึ่ง และ เป็นสถานที่เสมือนเมืองแห่งนิพพานอีกอย่างหนึ่ง หากแต่ ทั้ง 2 ความหมายที่ได้นั้น ก็เป็นเพียงความหมายในเชิงวิเคราะห์ที่ยัง หาข้อสรุปไม่ได้ “For that discussion, it will be necessary to retain from the present discussion only the two most important images: quenched fire, and the city of nirvanaBut that too might be an aporia which Buddhist texts would be content to leave unsolved” (Collins Steven; 1998 : 233)

ในประเทศไทยนั้น มีความขัดแย้งกันในความหมายของนิพพานว่าเป็น อัตตาหรืออนัตตา คำสอนของหมู่คณะที่มีความเชื่อว่านิพพานเป็นอัตตานั้น มีการอ้างอิงหลักฐานจากคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ที่เป็นอริยสงฆ์ที่ปฏิบัติชอบที่ล่วงลับไปแล้ว และที่ถ่ายทอดคำสั่งสอนสืบต่อกันมา ดังเช่น “ธรรมกายและนิพพานเป็นอัตตา” (คณะกรรมการธิการ การศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม; 2542: 13) เป็นการเชื่อตามคำสอนของครูบาอาจารย์ รวมทั้งข้อมูลอ้างอิงจากสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) ที่ทรงเขียนในหนังสือเถรบัญญัติว่า “..อสังขตธาตุที่ได้รับความบริสุทธิ์เป็นนิพพานหรือวิราคธรรมแล้ว นั้นแลเป็นเราเป็นอัตตาตัวตน...” (พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ; 2542: 40) แต่ในข้อพิพาททางวิชาการจากพระไตรปิฎกนั้น ยังไม่สามารถนำมาอธิบายได้อย่างชัดเจน

ส่วนฝ่ายที่เห็นว่านิพพานเป็นอนัตตานั้น มีการอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการทั้งจากพระไตรปิฎก และอรรถกถา หากแต่ส่วนที่อธิบายว่า นิพพานเป็นอนัตตานั้น จะเป็นการอ้างอิงจากคัมภีร์ปาวาร ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อยู่ในพระวินัยปิฎก มีข้อความว่า

“อนิจจา สพฺพสงฺขารํ ทุกฺขํ อนตฺตา จ สงฺขตา ๙ นิพพานญฺเจว ปญฺญตฺติ อนตฺตา อิตินิจฺฉยา ๙”

(วิ.ป. (บาลี) 8/826/224)

“สังขารทั้งปวง ที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา พระนิพพานและปัญญาดี ท่านวินิจฉัยว่าเป็น
อนัตตา...”

(วิ.ป. (ไทย) 8/257/342)

ความเห็นที่คัดค้านทรรศนะนี้ มีการอ้างว่าข้อความนี้ แม้จะอยู่ใน
คัมภีร์ปริวารแต่ก็ไม่ใช่พุทธวจนะ คัมภีร์ปริวารเป็นคัมภีร์รุ่นหลังใน
ชั้นพระไตรปิฎกด้วยกัน แต่แม้กระนั้นในทางวิชาการจัดว่าคัมภีร์
ปริวารเป็นปฐมภูมิ เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกก็จัดเป็นปฐม
ภูมิ

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ท่านยังได้กล่าวอธิบายถึงปัญหาที่จะ
นำไปสู่ความเห็นที่แตกต่างและขัดแย้งกันได้ ในการอ้างอิงหลักฐาน
จากอรรถกถา ดังความว่า

...การแปลความหมายของตัณหาทั้ง 3 อย่าง
โดยเฉพาะข้อที่ 2 คือ ภวตัณหา และข้อที่ 3 คือวิภวตัณหา
มักมีปัญหาเกี่ยวกับความไม่ชัดเจนและความเห็นที่ขัดแย้ง
กัน จึงขอนำหลักฐานต่าง ๆ มาให้ช่วยกันพิจารณา

ในพระสูตร แม้บางแห่งจะจำแนกตัณหาออกเป็น 3
อย่าง และบอกชื่อไว้คือ กามตัณหา ภวตัณหาและ
วิภวตัณหา ดังเช่นในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (วิ.ม. (ไทย)
4/13/18; ส.ม.(ไทย) 19/1664/528) สังคetosสูตร และทสฺสุตตร

สูตร (ที.ปา.(ไทย) 11/228/228; 392/291) เป็นต้น แต่ก็ไม่มี
 ที่ใดให้คำจำกัดความหรือแสดงความหมายไว้โดยตรงเลย ผู้
ศึกษาจึงต้องหันไปพึ่งคัมภีร์ฝ่ายพระอภิธรรม และคัมภีร์ชั้น
อรรถกถา ครั้นได้หลักฐานมาเพียงบางแง่บางส่วน ไม่
ครบถ้วนก็ดี หลักฐานที่ได้พบต้นไม่สามารถแปล
ความหมายได้ชัดแจ้งก็ดี ก็ทำให้เกิดความเห็นแตกต่างและ
ขัดแย้งกันขึ้น...

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต); 2552: 150)

ประเด็นปัญหาความเห็นที่แตกต่างในเรื่องพระนิพพานนี้ ส่งผล
 ต่อเนื่องไปจนเกิดปัญหาอื่นๆตามมาในสังคมชาวพุทธ มีการกล่าวหา
 โจมตีกันไปมาของผู้ที่ต่างความเห็นกัน มีการแยกฝักแยกฝ่าย แยก
 หมู่คณะ จนเกิดเป็นปัญหามากยิ่งขึ้น ในระดับสังคมองค์กรรวมของชาว
 พุทธทั้งหมด จนกระทั่งเกิดปัญหาความแตกแยกในหน่วยที่เล็กที่สุด
 ทางสังคม นั่นคือ สังคมครอบครัว บางครอบครัวที่แม้ว่าสมาชิกใน
 ครอบครัวเป็นชาวพุทธเหมือนกัน แต่การนับถือครูบาอาจารย์ที่มี
 ความเชื่อในเรื่องนิพพานที่แตกต่างกัน มีอันส่งผลให้เกิดปัญหา
 ความแตกแยกกันในครอบครัว หากปล่อยให้ปัญหานี้ดำเนินต่อไป
 จะยิ่งเกิดรอยร้าวมากขึ้นกับพระพุทธศาสนา ความเสื่อมที่เกิดจาก
 ขาดความสามัคคีของชาวพุทธเช่นนี้ เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตกาล
 ทั้งในประเทศอินเดีย และในประเทศศรีลังกา จนเป็นปัญหาที่ร้ายแรง
 ทำให้พระพุทธศาสนาได้เคยหายสาบสูญไปจากประเทศอินเดียกว่า

800 ปี ส่วนของประเทศศรีลังกานั้นพระพุทธศาสนาเคยเหลือเพียงสามเณรเพียงรูปเดียว ก่อนที่จะค่อยๆสามารถฟื้นฟูกลับมาได้ใหม่ได้

บทความทางพระพุทธศาสนาฉบับนี้ มีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอ หลักมาตรฐานจากพุทธวจนะสำหรับช่วยในการแก้ปัญหาความขัดแย้งกันของความหมาย จากนั้นนำพุทธวจนะที่เกี่ยวข้องกับนิพพานในพระไตรปิฎกที่ปรากฏอยู่ทั้งในส่วนของสังฆตธรรมและอสังฆตธรรมมาแจกแจง แล้วทำการวิเคราะห์ตามมาตรฐานจากพุทธวจนะตามที่พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

2. พุทธวาทะกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในคำสอน

ในส่วนนี้จะเป็นการศึกษารวบรวมหลักพุทธวาทะ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน การนำมาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้ง แล้วมาทำการสรุปหลักการทางพุทธวาทะเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการอ้างอิงในการศึกษาส่วนอื่นต่อไป

2.1 ทรงให้ใช้ปัญญาเข้าถึงสัจจะความจริงด้วยการพิสูจน์ ไม่ใช่เชื่อแบบทางโลก

2.1.1 สัจจะและหลักพึงปฏิบัติเกี่ยวกับการเข้าถึงสัจจะ
จากการศึกษาในจังกีสสูตรในพระไตรปิฎกนั้น พระพุทธเจ้าเคยได้ทรงตรัสสอน กาปทิกมาณพ เกี่ยวกับเรื่องของสัจจะและความจริงไว้ โดยสรุปได้ความว่า เรื่องของ “ความจริง” ที่มนุษย์แต่ละคนถือเป็นหลักกันอยู่ แต่ละคนนั้นต่างก็ถือหลัก “ความจริง” ที่ต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นจากสภาพแวดล้อมที่เติบโต การศึกษาเล่าเรียนและอื่นๆ ล้วนแล้วแต่ว่า เขาได้ทำให้มันเกิดขึ้นในใจของเขาได้อย่างไร เกิดจากความศรัทธา การฟังต่อๆ กันมา ความพอใจ หรือด้วยเหตุผลอื่นๆ อย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ว่า ความจริงที่เด็ดขาด ยังไม่สูงสุด บางสิ่งที่ยึดเชื่อมา ฟังมาว่าจริง แต่แท้จริงแล้วเป็นเท็จก็มี บางสิ่งเชื่อว่าเป็นเท็จ แต่แท้จริงแล้วจริงก็มี ผู้ไม่รู้จักความจริง ไม่ว่าจะเป็นถ่ายทอดกันมาก็ชั่วอายุ หากเมื่อไปยึดถือกับสิ่งเท็จนั้น พระพุทธเจ้าทรงเปรียบคนเหล่านั้น เปรียบเหมือนคนตาบอดเกาะต่อๆ กันไป สุดท้ายก็ไม่มีใครได้เห็นความจริง “. . . เปรียบเหมือนแถวคนตาบอด ซึ่งเกาะกันต่อๆ ไป

แม้คนต้นก็ไม่เห็น แม้คนกลางก็ไม่เห็น แม้คนหลังก็ไม่เห็น. . .” (ม.ม. (ไทย) 13/654/452) ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้สอน ถึงวิธีที่จะได้พบกับความจริง อันเป็นความจริงที่แท้ที่สุดไว้ สรุปได้โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนด้วยกันอันได้แก่

- 1) ลักษณะของความจริง ที่ชาวโลกจะได้มาตามธรรมชาติ ซึ่งยังไม่เป็นความจริงแท้ ยังจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย
- 2) การหลอเลียงความจริงอันนั้นไว้ ให้มีโอกาสพิสูจน์ความจริงที่ยิ่งขึ้นไป
- 3) การแสวงหาความจริง จากบุคคลที่กำลังปฏิบัติความจริง ที่ตนประสงค์จะรู้ให้แน่ชัด
- 4) เมื่อได้ความแน่ชัดมาแล้ว ตนเองที่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์อันนั้น จนพบความจริงนั้นด้วยตนเองโดยประจักษ์ ไม่ต้องคาดคะเน ไม่ต้องคำนวณ ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่นอีกต่อไป นับว่าเป็นการเข้าถึงหัวใจแห่งความจริงในกรณีนั้น (ม.ม. (ไทย) 13/655-659/452-458)

2.1.2 กาลามสูตร นอกจากพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับความจริง ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เรื่องของกาลามสูตรนั้นก็ถือเป็นอีกคำสอนที่ช่วยยืนยันว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นย้ำเกี่ยวกับปัญญาในการเชื่อสิ่งต่างๆที่รับรู้ เราไม่ควรเชื่อในสิ่งที่ยังไม่ได้พิสูจน์

กาลามสูตรนั้นคือพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ แห่งแคว้นโกศล เป็นพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของวิธีปฏิบัติ

ในเรื่องหลักของความเชื่อไม่ให้เชื่อมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณา ให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดี

ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปยังนิคมของพวกกาลามะชื่อว่า เกสปุตตะพวกชนกาลามโคตร ในสมัยนั้นชาวเกสปุตตนิคม ได้ยินเรื่องการเล่าอวดอ้างตนในลัทธิและศาสดาของตนจากเหล่าพราหมณ์และนักบวชจากลัทธิต่างๆ ซึ่งต่างก็กล่าวอวดอ้างถึงความดีของลัทธิตน พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชมเหล่าชาวกาลามะทั้งหลายว่า การที่เหล่าชาวกาลามะสงสัยนั้นเป็นสิ่งที่ควรแล้วพร้อมกับทรงแสดงธรรมให้แก่ชาวกาลามะเหล่านั้นไว้อันเป็นที่มาของกาลามสูตร ซึ่งเนื้อหาที่เป็นใจความสำคัญนั้นได้ถูกยกมาดังนี้

... อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบๆ กันมา อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า ได้ยินอย่างนี้ อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ยึดถือโดยเตาเอาเอง อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน อย่าได้เชื่อถือโดยความตรึกตามอาการ อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกัน กับทฤษฎีของตัว อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา...

(อง.ติก. (ไทย) 20/505/179-180)

จากคำสอนเรื่องกาลามสูตร จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเองทรงเน้นย้ำว่าอย่าได้เชื่ออะไรง่าย ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ได้รับรู้มาจากการได้

ยินได้ฟังจากใครมา ไม่ให้รีบเชื่อ แม้จะเป็นคำสอนของอาจารย์ ไม่ให้เชื่อแม้มาจากตำรา หากแต่เมื่อรับฟัง หรือรับรู้มาแล้วให้พึงระลึกไว้ว่าจะต้องศึกษาต่อไปด้วยตนเอง ต้องรู้ด้วยตนเองว่าสิ่งไหนเป็น กุศลธรรม สิ่งไหนเป็นอกุศลธรรม สิ่งไหนมีโทษ สิ่งไหนมีประโยชน์ เมื่อรู้แล้วก็ละสิ่งที่ควรละและเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ทั้งหลายทั้งปวงต้องพิสูจน์ และรู้ได้ด้วยตนเองเท่านั้นจึงจะสมบูรณ์ที่สุด

2.2 ทรงให้นำธรรมวินัยที่ถูกต้องตรัสจริงจากคำของตถาคต

2.2.1 พุทธวจนะของพระพุทธเจ้า

ก) ทรงสอนให้สาวกสำนักเสมอว่าตนเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นพระอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันต์สัมมาสัมพุทธะได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้คนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นมัคคัณฺณ (รู้มรรค) เป็นมัคควิทู (รู้แจ้งในมรรค) เป็นมัคคโกวิโท (ฉลาดในมรรค). ภิกษุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันต์สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตต์.

(ส.ข.(ไทย)17/126/64)

กล่าวคือพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ค้นพบและเริ่มต้นธรรมทั้งหลาย ส่วนภิกษุผู้ถึงขั้นอรหัตต์แล้วแม้จะเป็นผู้ที่มีปัญญามากเพียงใด ก็เป็นผู้ที่ปฏิบัติตามแนวทางและธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ เป็นผู้ที่ได้เดินตามมาทีหลัง จึงกล่าวได้ว่าแม้พระอรหัตต์ผู้เป็นเลิศทางปัญญาก็ยังถือเป็นเพียงผู้ที่เดินตามหลังพระพุทธเจ้าเท่านั้น ดังนั้นคนอื่น ๆ ก็เช่นกันไม่ว่าอย่างไรก็เป็นเพียงผู้เดินตามพระพุทธเจ้าเช่นกัน

ข) ธรรมะของพระพุทธองค์ไม่จำกัดกาล

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนธิภูจฺจโก), เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล (อกาลิโก), เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาตุ (เอหิปสฺสโก), ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก), อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตตฺ เวทตพฺโพ วิญญูหิ).

(ม. มุ. (ไทย) 12/451/342,

อ้างถึงใน ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอษฐ์:431)

ค) คำของพระพุทธองค์ ตรงเป็นอันเดียวกันหมด

ภิกษุทั้งหลาย ! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ, ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอนแสดงออก

ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียว
ทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย

(ขุ.อิติ. (ไทย) 25/293/252, อ้างถึงใน
พุทธประวัติจากพระโอษฐ์: 285)

พุทธวจนะข้างต้นนี้พระพุทธรองค์ได้ทรงกล่าวไว้อย่างชัดเจน
แล้วว่าธรรมทั้งหลายของพระพุทธรองค์นั้น ที่ได้ทรงสอนแก่พุทธสาวก
ไม่ว่าจะพุทธวจนะใดๆ ไม่ว่าจะทรงตรัสไว้เมื่อเวลาใด แม้จะใช้คำที่
ต่างกันแต่ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นต่างก็เป็นธรรมที่สอดคล้องกัน ไม่มี
การขัดแย้งเลย

**ง) ทรงกำชับให้ปฏิบัติเฉพาะคำสอนของพระองค์
เท่านั้นอย่าฟังผู้อื่น**

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้, สุตตันตะ
เหล่าใดที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์
กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอก
แนว เป็นคำกล่าวของสาวก, เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมา
กล่าวอยู่, เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้
ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุตตันตะเหล่าใดที่เป็นของ
ตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ
ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา, เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมา
กล่าวอยู่, เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งใจเพื่อจะรู้

ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่า เป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียนไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายที่นัย” ดังนี้. ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้, ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้, ความสงสัยในธรรมหลายประการที่น่าสงสัยเธอก็บรรเทาได้.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุบริษัทเหล่านี้ เราเรียกว่า บริษัทที่มีการลุล่วงไปได้ด้วยการสอบถามแก่กันและกันเอาเอง, หาใช่ด้วยการชี้แจงโดยกระจางแก่คนนอกเหล่าอื่นไม่, จัดเป็นบริษัทที่เลิศแล.

(อง.สตตก (ไทย)20/292/68, อ้างถึงใน
ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์: 352)

จากพุทธวณะของพระพุทธเจ้าดังกล่าวสามารถสรุปได้โดยย่อว่า สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนจงอย่าได้สนใจ ไม่ให้ไปเชื่อในสิ่งที่นอกเหนือจากที่พระพุทธเจ้าตรัส ส่วนสิ่งใดที่เป็นสิ่งที่มาจากพุทธวณะของพระพุทธเจ้านั้นควรที่จำตั้งใจฟังและตั้งใจศึกษาให้ดี จึงจะทำให้พบสู่หนทางแห่งธรรมได้

จ) ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอน สิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมทาน

ศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(ที.ม. (ไทย) 10/70/69)

กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงห้ามสาวกทั้งหลายไม่ให้บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้กล่าว และอย่าได้ตัดทอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ ให้ตั้งใจรักษา ศึกษาและปฏิบัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด (อง. สดุดก. 23/21/22, อ้างถึง ใน ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์: 306)

ข) พุทธวาทะเกี่ยวกับมหาปเทศ 4 หลักมหาประเทศ หรือมหาปเทศ 4 เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกในมหาปริณิพพานสูตร เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่เหล่าภิกษุก่อนที่จะปรินิพพานเพื่อเป็นหลักสำหรับที่ภิกษุสงฆ์จะใช้ตัดสิน และเป็นหลักในการเทียบเคียงคำกล่าวอ้างต่างๆต่อไป

1) เนื้อหามหาปเทศข้อที่ 1 ในพระไตรปิฎกมีดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กัมมมหาปเทศ 4 เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรอาวุโสข้อนี้ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้นครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร พึงสอบสวนในพระวินัย

ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัยบทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันไม่ได้ในพระสูตร สอบสวนกันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่มิใช่คำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ ภิกษุนี้รับมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงทิ้งคำนี้เสียทีเดียว

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรอาวุโส ข้อนี้ข้าพเจ้าได้สดับมาได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้นครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย

ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตรสอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ในพระสูตรสอบสวนกันได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของ

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และภิกษุนี้
รับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาปเทศข้อที่ 1 เธอ
ทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

(อง.จตุกก. (ไทย) 21/180/162)

2) เนื้อหามหาปเทศข้อที่ 2 ในพระไตรปิฎกมีดังนี้

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่
ในอาวาสชื่อโน้น พร้อมทั้งพระเถระพร้อมทั้งท่านที่เป็น
ประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า นี่
เป็นธรรมนี้เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึง
คัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและ
พยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวน
ในพระวินัย

ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บท
และพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวน
กันได้ ในพระวินัยข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของ
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และสงฆ์นั้นรับมา
ดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาปเทศข้อที่ 2 เธอ
ทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

(อง.จตุกก. (ไทย) 21/180/163)

3) เนื้อหาหยาบเทศข้อที่ 3 ในพระไตรปิฎกมีดังนี้

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้
เป็นพระเถระมาก ด้วยกันอยู่ในอาวาสชื่อโน้น เป็นพหูสูต
ชำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้
สดับมา รับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้น ... ข้าพเจ้าได้
สดับมารับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่านี่เป็นธรรม นี่
เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึง
คัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและ
พยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว พึงเทียบเคียงในพระสูตร
สอบสวนในพระวินัย

ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตรสอบสวนในพระวินัยบท
และพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตรสอบสวน
กันได้ ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของ
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้
และพระเถระเหล่านั้นรับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็น
มหาปเทศข้อที่ 3 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

(อง.จตุกก. (ไทย) 21/180/163)

4) เนื้อหาหยาบเทศข้อที่ 4 ในพระไตรปิฎกมีดังนี้

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้
เป็นเถระรูปหนึ่งอยู่ในอาวาสชื่อโน้นเป็นพหูสูต ขำนาญใน

นิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้
รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้น ... ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้
รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า นี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย นี่
เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึง
คัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและ
พยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร
สอบสวนในพระวินัย

ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บท
และพยัญชนะเหล่านั้นเทียบเคียงกันได้ ในพระสูตร สอบสวน
กันได้ ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของ
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้
และพระเถระรูปนั้นรับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็น
มหาปเทศข้อที่ 4 เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย มหาปเทศ 4 นี้แล ฯ

(อง.จตุกก. (ไทย) 21/180/164)

กล่าวโดยสรุปคือพระพุทธเจ้าทรงย้ำว่าไม่ว่าจะได้รับการ
นั้น ๆ มาจากผู้ใด อย่าพึงเชื่อในทันทีให้นำธรรมนั้นมาสอบสวน
เทียบเคียงในพระสูตรและพระวินัยหากสอบสวนเทียบเคียงแล้วจึง
ค่อยสันนิษฐานว่าผู้นั้นได้รับธรรมที่ถูกต้องมาแล้วซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็น
ธรรมที่สอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันกับทั้งเรื่องสัจจะและกาลามสูตร

ช. ข้อสนับสนุนพุทธวาทะด้วยคำยืนยันของพระมหากัจจายนะให้สอบทวนธรรมของท่านกับพุทธวาทะก่อน

เนื้อหาในอรรถสมุทฺติในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมอย่างย่อให้กับเหล่าภิกษุทั้งหลาย เมื่อตรัสเสร็จแล้วก็เสด็จจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร เหล่าภิกษุที่ได้รับฟังสิ่งที่ธรรมอย่างย่อพระพุทธเจ้าตรัสจึงต่างพากันปรึกษาหารือว่าเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสคำสอนออกมาโดยย่อ และได้เสด็จเข้าสู่พระวิหารแล้วไม่ได้โอกาสที่จะทูลถามเนื้อความที่พระองค์ตรัสโดยย่อให้เข้าใจกว้างขวางเหล่าภิกษุจึงได้ปรึกษาหารือเพื่อที่จะหาผู้ที่จะสามารถอธิบายสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสให้กระจ่างได้ เมื่อปรึกษากันแล้วภิกษุเหล่านั้นจึงลงความเห็นกันว่า พระมหากัจจายนะ ซึ่งเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญและเป็นที่ยกย่องโดยทั่วกัน เป็นเอตทัคคะด้านการอธิบายธรรมได้กระจ่างแจ้ง จึงน่าจะสามารถอธิบายและไขความกระจ่าง ขยายความและจำแนกในสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยย่อได้ดีที่สุด จึงได้ปรึกษากันว่าจะไปหาพระมหากัจจายนะเพื่อขอความช่วยเหลือในการอธิบาย หากพระมหากัจจายนะอธิบายเช่นไรก็จะรับเอาไว้ตามนั้น

เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาพระมหากัจจายนะยังที่พำนักและเมื่อได้อธิบายแก่พระมหากัจจายนะถึงเรื่องที่เกิดขึ้นและบอกกับพระมหากัจจายนะว่าพระมหากัจจายนะน่าจะเป็นผู้ที่สามารถจำแนก และอธิบายสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมาให้กระจ่างได้ เพราะ

พระมหากัจจายนะเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ เป็นเอตทัคคะด้านการอธิบายธรรมได้กระจ่างแจ้ง ดังนั้นเหล่าภิกษุจะขอเชื่อเอาและจดจำสิ่งที่พระมหากัจจายนะอธิบาย พระมหากัจจายนะอธิบายอย่างไรก็จะเชื่อไปตามนั้น พระมหากัจจายนะจึงตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

ดูกรอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษต้องการแก่นไม้แสวงหาแก่นไม้ เทียวเสาะหาแก่นไม้อยู่ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีแก่นตั้งอยู่ ล่วงเลยรากไปเสีย ล่วงเลยลำต้นไปเสีย พึงสำคัญถึงและไปว่าเป็นแก่นไม้ ที่ตนพึงแสวงหา แม้ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพระศาสดาประทับอยู่เฉพาะหน้าท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายผ่านพ้นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเสียแล้ว ย่อมสำคัญอรรถอันนั้นว่า ควรถามข้าพเจ้า ดูกรอาวุโสทั้งหลายพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้มีจักขุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นผู้ยิ่งใหญ่เป็นผู้ตรัสบอกทรงให้เป็นไป ทรงแสดงประโยชน์ ประทานอมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคตทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็นก็แลกาลนั้น เป็นการควรแก่พระผู้มีพระภาคที่ท่านทั้งหลายเข้าไปเฝ้าแล้ว พึงทูลถามอรรถอันนั้น พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงพยากรณ์ด้วยประการใดท่านทั้งหลายพึงทรงอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นเถิด ฯ

(อง.ทสก. (ไทย) 24/161/231)

จากกรณีของพระมหากัจจายนะได้ชี้ให้เห็นว่ามหากัจจายนะนั้นแม้จะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นผู้มีความปัญญามาก และได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในเรื่องขยายความแห่งพุทธภาษิตหรือคำย่อโดยพิสดาร แต่ก็ไม่ได้สำคัญตกว่าสิ่งที่ตนอธิบายนั้นจะเป็นสิ่งถูกต้องเสมอไป ยังได้แนะนำให้เหล่าภิกษุนำคำของท่านไปสอบทวนกับพระพุทธเจ้าเสียก่อนเสมอแล้วจึงค่อยแน่ใจ

(อภ.ทสก. (ไทย) 24/161/229-234)

2.3 บทสรุปหลักการมาตรฐานจากพุทธวจนะ

2.3.1 ให้ใช้คำของพระพุทธเจ้าเท่านั้นมาเป็นมาตรฐาน
จะเห็นได้จากการอธิบายเรื่องเกี่ยวกับมหาปเทศ 4 นั้น พระพุทธเจ้าได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนแล้วว่าไม่ว่าจะได้ยินหรือได้ฟังธรรมมาจากที่ใดหรือผู้ใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์ผู้อาวุโสหรือจะเป็นใครไม่ว่าอย่างไรก็ต้องนำธรรมที่ผู้นั้นกล่าวมาเทียบเคียงกับพระสูตรและพระวินัย ว่าเข้ากันได้หรือไม่หากเข้ากันไม่ได้ก็ให้ถือว่าเป็นธรรมที่รับมาผิด ไม่ใช่ธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า กล่าวในอีกนัยหนึ่งก็คือไม่ว่าธรรมวินัยที่รับมาจากที่ใด ๆ อย่างเพ่งด่วนสรุปใด ๆ ทั้งสิ้น ต้องนำธรรมวินัยนั้น ๆ มาเทียบเคียงกับพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสมอ หรือกล่าวได้ว่าให้ใช้คำของพระพุทธเจ้านั้นเป็นมาตรฐานนั่นเอง

2.3.2 ให้ใช้ปัญญาทำการสอบทวนธรรมวินัยนั้นโดยการพิสูจน์จนได้ผลจริง จากการศึกษาในส่วนของทฤษฎีที่เกี่ยวกับพุทธวจนะของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเน้นหลายครั้งหลายคราและตามที่ปรากฏอยู่ในธรรมวินัยทั้งหลายว่า ไม่ว่ามนุษย์เรา จะเจริญเติบโตมาจากที่ใด ไม่ว่าจะได้รับการอบรมมาจากอาจารย์ไหน ศึกษาตำราแขนงวิชาใดๆมา จงอย่าเชื่อในทันที ไม่ควรเชื่อในสิ่งที่ยังไม่ได้พิสูจน์ อย่าเชื่อโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณา หากแต่ควรเรียนรู้ถึงคุณและโทษของสิ่งนั้นด้วยตัวของตนเอง ดังเช่นที่จะยกตัวอย่างคือ

ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลายและได้ ทรงอธิบายถึง พละ 5 ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา แล้วทรงตรัสถามพระสารีบุตรว่า พระสารีบุตร เชื่อหรือไม่ เมื่อพระสารีบุตรทูลตอบพระพุทธเจ้าไปว่า “ยังไม่เชื่อ” ซึ่งก็ได้สร้างความประหลาดใจแก่ภิกษุทั้งหลายในบริเวณนั้น เป็นอย่างมาก แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสชมเชยพระสารีบุตรว่าพระสารีบุตรนั้นได้ทำถูกต้องแล้ว พระสารีบุตรท่านเป็นผู้มีปัญญาสูง ท่านไม่เชื่อใครง่าย ๆ แม้แต่เป็นสิ่งที่มาจากพระพุทธองค์ ท่านต้องพิจารณาตามเหตุผล ด้วยจิตใจของท่าน

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงตำหนิพระสารีบุตรแต่อย่างใดที่ไม่เชื่อในคำของพระพุทธองค์แต่กลับทรงชื่นชมที่พระสารีบุตรได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีปัญญาโดยไม่ได้เชื่อในสิ่งที่พระพุทธเจ้า

กล่าวไปแล้วโดยไม่ได้ไตร่ตรองก่อน ซึ่งการ “ไม่เชื่อ” ของพระสารีบุตรในกรณีนี้ไม่ได้เป็นการปฏิเสธในสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนแต่เป็นการที่ไม่ได้เชื่อในสิ่งที่ได้ยินมาในทันทีซึ่งสอดคล้องกับหลักกาลามสูตรของพระพุทธเจ้า เช่นนั้นแล้วในกรณีอื่นๆและสำหรับคนอื่นๆก็เช่นกัน ความจริงใด ๆ ก็ควรได้รับการพิสูจน์เสียก่อน และควรที่จะต้องพิสูจน์หาความจริงนั้นๆด้วยตนเองเมื่ออ้างอิงในตำราพุทธวาทะก็สามารถสรุปตามลำดับขั้นได้ดังต่อไปนี้

ก) ความจริง (จริงที่ไม่แท้ เปลี่ยนแปลงได้ อาจหมายถึงสิ่งที่รับรู้มา จากคำสอนหรือตำรา)

ข) สิ่งที่ได้รับมานั้นยังไม่ “เชื่อ” หรือ “ไม่เชื่อ” หากแต่ต้องเก็บไว้พิสูจน์

ค) เมื่อต้องพิสูจน์จึงแสวงหาความจริงด้วยตนเองให้รู้แน่ชัด

ง) เมื่อรู้แน่ชัดแล้วถึงจะพบคำตอบที่แท้จริง

โดยสรุปแล้วในหลักการพุทธวาทะนั้น หากยังหาข้อมูลไม่ได้ชัดหรือยังไม่ได้พิสูจน์ ยังไม่ต้องเชื่อ หรือ ไม่เชื่อ อย่าเพิ่งด่วนสรุปใดๆทั้งสิ้น

3. พุทธวาทะเกี่ยวกับนิพพานในสังขตะและอสังขตะ

พุทธธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะสอดคล้องกันโดยไม่มีส่วนใดที่ขัดแย้งกันเลย ดังนั้นในการศึกษาส่วนนี้จะเป็นการนำพุทธวาทะในเรื่องนิพพานที่เกี่ยวข้องกับสังขตะและอสังขตะมาทำการแจกแจง

3.1 ความหมาย ลักษณะและความสัมพันธ์ของ สังขตะ อสังขตะ โลกียะ โลกุตระ พระเสขะ และพระอเสขะ

3.1.1 ความหมายและลักษณะของสังขตะ อสังขตะ โลกียะ และโลกุตระ

สังขตะ แปลว่า มีเหตุปัจจัยผสมปรุงแต่งให้มีขึ้น สังขตธรรมคือ ธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไป เป็นธรรมที่เกิดขึ้นมีปัจจัยทำให้เกิดขึ้นหรือเป็นธรรมที่มีสภาพปรุงแต่ง เป็นธรรมของขั้น 5 นอกจากนี้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของสังขตธรรมว่าเป็น ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้เป็นต้น ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงลักษณะของสังขตธรรมและอสังขตธรรมไว้ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม 3 ประการ 3 ประการเป็นไฉน คือ ความเกิดขึ้นปรากฏ^๑ ความเสื่อมปรากฏ^๑ เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวนปรากฏ^๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตธรรม 3 ประการนี้แล ฯ”

(อง.ติก. (ไทย) 20/486/144)

อสังขต หรือ “อสังขตะ” แปลว่า “ไม่มีเหตุปัจจัยผสมปรุงแต่งให้มีขึ้น ส่วนอสังขตธรรมนั้น อสังขต (อันปัจจัยไม่กระทำแล้ว , ไม่ปรุงแต่งแล้ว) รวมกับ ฌมม (ธรรม) หมายถึงธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง อสังขตะนั้นเป็นคำไวพจน์ที่มีความหมายเดียวกันกับ พระนิพพาน (ส.สพ. (ไทย) 18/674/362) (อภิ.สง. (ไทย)34/907/314) โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงลักษณะของอสังขตธรรมไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม 3 ประการนี้ 3 ประการเป็นไฉน คือ ไม่ปรากฏความเกิด 1 ไม่ปรากฏความเสื่อม 1 เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน 1
ดูกรภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตธรรม 3 ประการนี้แล ฯ

(อง.ทุก. (ไทย) 20/487/144)

กล่าวคือสังขตธรรมนั้นมีลักษณะอยู่ 3 ประการคือ 1. มีการเกิด 2. มีการเสื่อม 3. มีการแปรปรวน ซึ่งเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับอสังขตธรรมทั้ง 3 ประการคือ 1.ไม่มีการเกิด 2.ไม่มีความเสื่อม และ 3. ไม่มีความแปรปรวน

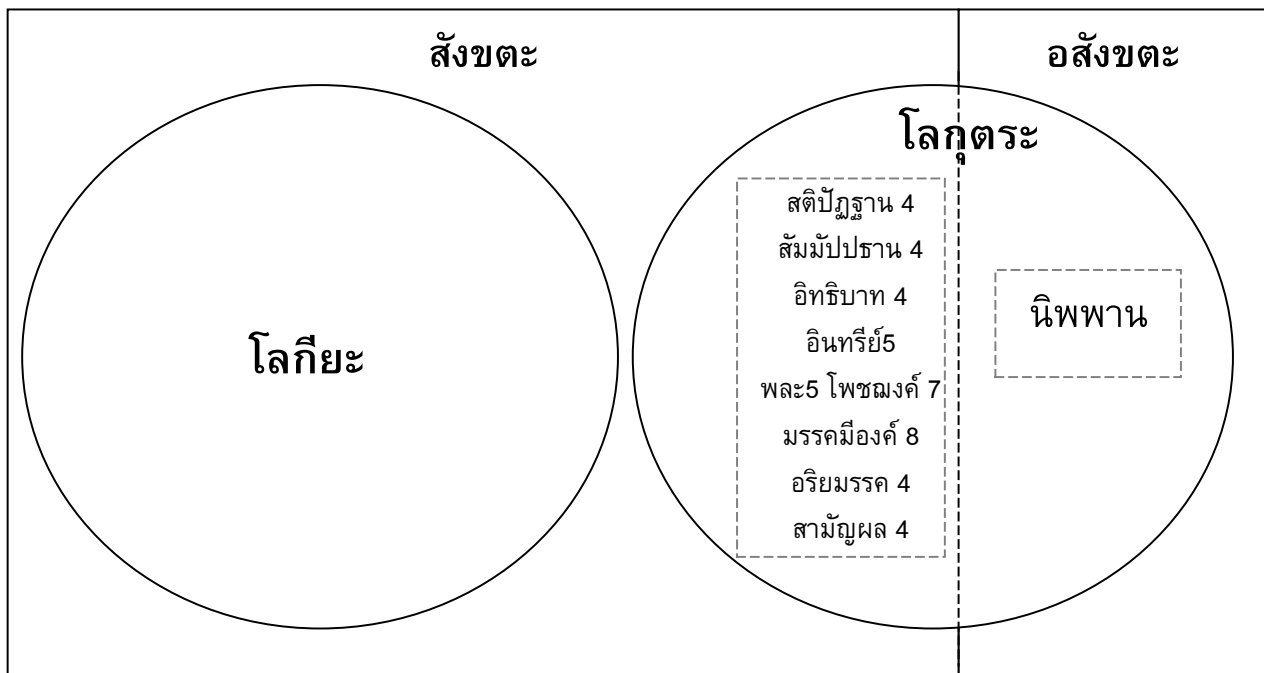
ธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนโดยส่วนใหญ่ในพระพุทธศาสนานั้น เป็นธรรมในส่วนของสังขตธรรม ที่รวมทั้งธรรมที่เป็นโลกียธรรม (ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก)และ บางส่วนของโลกุตระธรรม (คือเว้นแต่นิพพานที่อยู่ในอสังขตธรรม) ซึ่งในพระไตรปิฎกได้อธิบายความหมายของ โลกุตระธรรมเอาไว้ว่า

ธรรมเหล่าไหนเป็นโลกุตระ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 อริยมรรค 4 สามัญญผล 4 และนิพพาน ธรรมเหล่านี้เป็นโลกุตระ

ชื่อว่าโลกุตระ ในคำว่า โลกุตตระ นี้ เพราะอรรถว่าอะไร ๆ ชื่อว่าโลกุตระ เพราะอรรถว่า ข้ามพ้นโลก ข้ามพ้นแต่โลก ข้ามไปจากโลก ล่วงพ้นโลก ล่วงพ้นโลกอยู่ เป็นอดีตในในโลก สลัดออกแต่โลก สลัดออกจากโลก สลัดไปจากโลก สลัดออกไปจากโลก สละออกแต่โลก สละออกจากโลก สละออกไปจากโลก ไม่ตั้งอยู่ในโลก ไม่ดำรงอยู่ในโลก ไม่ติดอยู่ในโลก ไม่เพี้ยนในโลก . . .

(ช.ป. (ไทย) 31/620/303)

จากข้อมูลในพระไตรปิฎกดังกล่าว สามารถนำมาสรุปอธิบายถึงความสอดคล้องของลักษณะโลกียะ โลกุตระ สังขตะและอสังขตะ ดังแผนภาพที่ 3.1

แผนภาพที่ 3.1 แสดงความสัมพันธ์ของโลกียะ โลกุตระ สังขตะและ อสังขตะ

3.1.2 ความหมายและลักษณะของพระเสขะ และ พระอเสขะ

พระอริยบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตนจนสามารถพ้นจากโลกียะ เข้าสู่โลกุตระ มี 2 ประเภท คือ พระเสขะ และพระอเสขะ พระเสขะนั้นแม้ว่าจะเข้าสู่โลกุตระแต่ยังอยู่ในส่วนของสังขตะอยู่ ผู้ที่สามารถบรรลุถึงอรหัตตผล แล้วจะถูกเรียกว่าพระอรหันต์หรือพระอเสขะ เป็นผู้ซึ่งสามารถเข้าไปสู่อสังขตะได้ พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ว่าเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว บรรลุถึงแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว

ดังพุทธวจนะที่ทรงกล่าวเกี่ยวกับ เสขะและพระอเสขะไว้ดังนี้ “...ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้แล, ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยองค์ทั้ง 8 ชื่อว่าเป็นพระเสขะ; และผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยองค์ทั้ง 10 ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ แล” (อุปปริ. ม. (ไทย) 14/187/279) และ

“...ดูกรภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1. เป็นผู้ประกอบด้วย
ความเห็นชอบอันเป็นอเสขะ 2. ประกอบด้วยความดำริชอบ
อันเป็นอเสขะ 3. ประกอบด้วยการเจรจาชอบอันเป็นอเสขะ
4. ประกอบด้วยการทำงานชอบอันเป็นอเสขะ 5. ประกอบด้วย
การเลี้ยงชีพชอบอันเป็นอเสขะ 6. ประกอบด้วยความ
พยายามชอบอันเป็นอเสขะ 7. ประกอบด้วยการระลึกรู้ชอบอัน
เป็นอเสขะ 8. ประกอบด้วยความ ตั้งใจชอบอันเป็นอเสขะ 9.
ประกอบด้วยความรู้ชอบอันเป็นอเสขะ 10. ประกอบด้วย
ความหลุดพ้นชอบอันเป็นอเสขะ ดูกรภิกษุ ภิกษุย่อมเป็น
อเสขะ ด้วยประการอย่างนี้แล ฯ...”

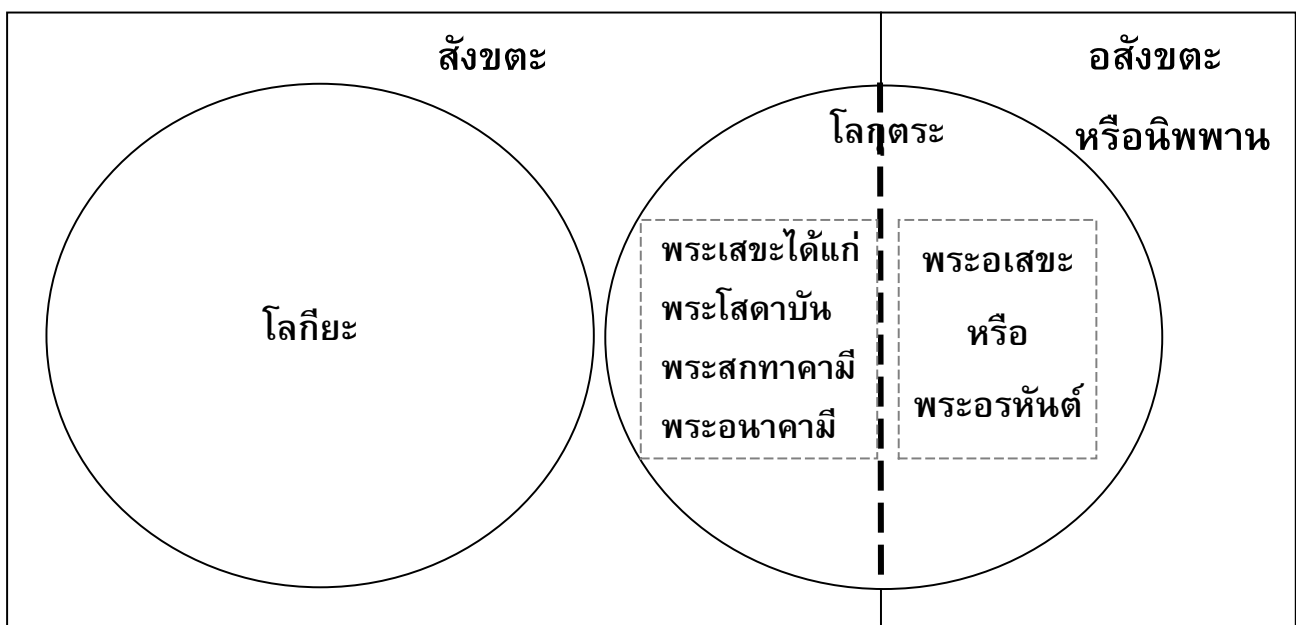
(อง.ทสก. (ไทย) 24/111/190-191)

กล่าวคือพระเสขะนั้นเป็นผู้พร้อมแล้วด้วยองค์ทั้ง 8 ส่วน พระ
อเสขะนั้นเป็นผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยองค์ทั้ง 10 คือเพิ่มจากพระ
เสขะมา 2 ข้อ คือประกอบด้วยความรู้ชอบอันเป็นอเสขะ และ
ประกอบด้วยความหลุดพ้นชอบอันเป็นอเสขะ อีกประการหนึ่ง
พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่าพระอเสขะเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งนิพพาน จึงย่อม
ไม่เป็นผู้หมายมั่นซึ่งนิพพาน ในขณะที่พระเสขะยังปรารถนาพระ
นิพพานว่าจะต้องไปให้ถึงนิพพาน แต่พระอเสขะนั้นไม่ได้ปรารถนา
อีกแล้วที่จะต้องไปถึง ไม่ได้ยึดติด และไม่เพิลิดเพิลินในนิพพาน
นั่นเอง

ครั้นรู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพานแล้ว ย่อมไม่
สำคัญพระนิพพาน ย่อมไม่สำคัญในพระนิพพาน ย่อมไม่
สำคัญโดยความเป็นพระนิพพาน ย่อมไม่สำคัญพระนิพพาน
ว่า ของเรา ย่อมไม่ยินดีพระนิพพาน ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร
เพราะปราศจากโมหะ เหตุโมหะสิ้นไป.

(ม.ม. (ไทย) 12/4/6)

จากข้อความในพระไตรปิฎกดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายถึง
ความสอดคล้องของโลเกียะ โลกุตระ สังขตะ อสังขตะ พระเสขะ และ
พระอเสขะ ไว้เป็นแผนภาพเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายจากแผนภาพที่ 3.2
ดังนี้

แผนภาพที่ 3.2 แสดงความสัมพันธ์ของโลเกียะ โลกุตระ สังขตะ อสังขตะ
พระเสขะและพระอเสขะ

3.2 ธรรมตามพุทธวาทะที่ทรงสอนในสังขตธรรม

ก) ความสอดคล้องของธรรมในสังขตธรรม ธรรมที่อยู่ในสังขตธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นมีมากมาย ที่น่าสนใจคือธรรมทั้งหลายนั้นมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันทั้งหมด ธรรมหนึ่งสนับสนุนธรรมหนึ่ง บางธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของอีกธรรมหนึ่ง บ้างเป็นต้น พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสเกี่ยวกับการที่พระพุทธองค์ได้บังเกิดมาในโลกนี้ว่านั่นเป็นเพราะการที่ธรรม 3 ประการอันได้แก่ชาติ ชรา และมรณะ บังเกิดขึ้นในโลก และการที่บุคคลไม่สามารถละ ราคะ โทสะ และโมหะได้ก็ไม่อาจละ ชาติ ชรา และมรณะได้ พระพุทธเจ้าจึงต้องมาบังเกิดในโลกมนุษย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 3 ประการนี้ ไม่เพียงมีในโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เพียงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว ไม่เพียงรุ่งเรืองในโลก 3 ประการเป็นไฉน คือ ชาติ 1 ชรา 1 มรณะ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้ง 3 ประการนี้แล ไม่เพียงมีในโลกพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เพียงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยอันพระตถาคตทรงประกาศไว้แล้วไม่เพียงรุ่งเรืองในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรม 3 ประการนี้มีอยู่ในโลก ฉะนั้น พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้จึงรุ่งเรืองในโลก

(อง.ทสก. (ไทย)24/76/126-127)

ในเรื่องของความสอดคล้องกันในธรรมทั้งหลายนั้น บทความฉบับนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องของอริยสัจ 4 และปฏิจลสมุปปาท ซึ่งเป็นธรรมที่สอดคล้องหรืออาจเรียกได้ว่าครอบคลุมธรรมทั้งหลายทั้งปวงในพระพุทธศาสนาก็ว่าได้

อริยสัจ 4 เป็นหนึ่งในธรรมของพระพุทธเจ้าที่รู้จักกันดี ในพุทธศาสนิกชนว่าหมายถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ อันได้แก่การมีอยู่ของทุกข์(ทุกข์) เหตุแห่งทุกข์(สมุทัย) ความดับทุกข์(นิโรธ) และหนทางไปสู่ความดับทุกข์(มรรค) ความหมายของอริยสัจในแต่ละข้อมีดังต่อไปนี้

1) ความจริงอันประเสริฐข้อแรก ทุกข์

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกข์อริยสัจเป็นไฉน? ควรจะกล่าวได้ว่า อูปาทานชั้น 5 อูปาทานชั้น 5 เป็นไฉน? ได้แก่อูปาทานชั้นคือรูป อูปาทานชั้นคือเวทนา อูปาทานชั้นคือสัญญา อูปาทานชั้นคือสังขาร อูปาทานชั้นคือวิญญาณ นี่เรียกว่าทุกข์อริยสัจ.”

(ส.ม. (ไทย)19/1679/422)

จะเห็นได้ว่าความจริงอันประเสริฐข้อแรกอันคือทุกข์นั้นก็คือการมีอยู่ของทุกข์ ในที่นี้คืออูปาทานชั้น 5 คำว่าอูปาทานนั้น จากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานปี 2542 มีความหมายว่า “การยึดมั่น โดยนึกเอาเองว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ การนึกเอาเองและถือมั่นว่า

จะต้องเป็นอย่างนั้นๆ” ดังนั้นอุปาทานชั้นนั้นก็คือการยึดมั่นในชั้น 5 อันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เป็นการยึดติดโดยอำนาจของกิเลสองค์ประกอบของชั้น 5 มีดังนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ลักษณะของชั้นทั้ง 5 นั้นก็เป็นลักษณะที่อยู่ในการอธิบายของกฎไตรลักษณ์เป็นลักษณะธรรมชาติ 3 อย่าง ที่อธิบายครอบคลุมถึงทุกๆสิ่ง ลักษณะทั้ง 3 อย่างได้แก่

(ก) อนิจจลักษณะ คือ ความไม่เที่ยง อาการไม่คงที่ อาการไม่ยั่งยืน ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไปอาการที่แสดงถึงความเป็นสิ่งไม่เที่ยงของชั้น

(ข) ทุกขลักษณะ ความเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติ การเกิดขึ้นและสลายตัว การที่ทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป อาการที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว อาการที่แสดงถึงความเป็นทุกข์ของชั้น

(ค) อนัตตลักษณะ ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้อาการที่แสดงถึงความไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ไม่อยู่ในอำนาจควบคุมของใคร

2) ความจริงอันประเสริฐข้อที่ 2 สมุทัย

สมุทัยคือ เหตุแห่งทุกข์ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นเหตุเป็น
ผลกันต้นเหตุของทุกข์ก็คือสมุทัยนั่นเอง อันมีต้นเหตุมาจากตัณหา

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัด
นักแห่งจิตอันประกอบด้วยกามธาตุนี้เรียกว่า กามตัณหา
ความกำหนัด ความกำหนัดนักแห่งจิต ฯลฯ อันประกอบด้วย
รูปธาตุและอรูปธาตุเรียกว่าภวตัณหา ความกำหนัด ความ
กำหนัดนัก ฯลฯ ความกำหนัดนักแห่งจิตอันสหระคตด้วย
อุจเฉททิฏฐิ นี้เรียกว่า วิภวตัณหา เหล่านี้เรียกว่า ตัณหา 3

(อภิ.วิ. (ไทย) 35/933/445-446)

(ก) กามตัณหา อันหมายถึงความยินดี ชอบใจ พอใจ ความอยาก
ได้ ความทะยานอยากได้เพื่อสนองความต้องการทางกามโลกหรือ
ตอบสนองความต้องการทางประสาททั้งห้า

(ข) ภวตัณหา คือความอยากเป็น ความทะยานอยากในภพ อยาก
คงอยู่ ติดใจในรูปภพ อรูปภพ ญาณสมบัติ กามคุณอารมณ์ และสัส
สตทิฏฐิ เป็นความอยากที่อยู่นอกเหนือจากความต้องการพื้นฐาน
ของรูป

(ค) วิภวตัณหา คือความไม่อยากเป็น ไม่อยากได้ เช่น ไม่อยาก
แก่ ไม่อยากจน ไม่อยากดับสูญ

3) ความจริงอันประเสริฐข้อที่ 3 นิโรธ

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ เป็นผลจากการที่ดับทุกข์สำเร็จ เป็นความสิ้นสุดปัญหา หรือความสิ้นสุดแห่งทุกข์คือสภาพที่ใจหมดสิ้นแล้วด้วยตัณหาอย่างสิ้นเชิง ปล่อยวางและไม่อาลัยในตัณหา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดับแล้วซึ่งเบญจขันธ์

นอกจากนี้สมุทัยและนิโรธนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของวงจรปฏิจสมุปบาทเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฏอิทัปปัจจยตา อันหมายถึง กฏแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันนั่นเอง ปฏิจสมุปบาท เป็นกฏธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เป็นการอธิบายการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยซึ่งกันและกันในการเกิดขึ้น และการดับเป็นกฏแห่งเหตุผลที่ว่า ถ้าสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็จะมี ถ้าสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ

ปฏิจสมุปบาท อนุโลม	เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน	เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสพายตนะ	เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา	เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ	เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ

โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมเกิดด้วยประการฉะนี้.

(วิ.ม. (ไทย) 4/2/3)

ปฏิจจสมุปบาท ปฏิโลม อนึ่ง เพราะอวิชชานั้นแหละดับโดยไม่เหลือ
 ด้วยมรรคคือวิราคะ สังขาร จึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ
 เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
 เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
 เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
 เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
 เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึง
 ดับ เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมดับ ด้วยประการฉะนี้.

(วิ.ม. (ไทย) 4/2/3-4)

สำหรับความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกันของปฏิจจสมุป
 บาทกับอริยสัจ 4 นั้นก็คือ สมุทัยนั้นเปรียบได้เป็นปฏิจจสมุปบาท
 อนุโลม หรือการเกิดในปฏิจจ-สมุปบาท คือเมื่อมีสิ่งหนึ่งเกิด จึงมีอีก
 สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นตามมา เป็นกล่าวถึงการเกิดในปฏิจจสมุปบาทที่เป็น
 การเกิดขึ้นของเหตุแห่งทุกข์ ปฏิจจสมุปบาทเป็นการอธิบายวงจรของ
 การเกิดว่าเกิดขึ้นมาจากไหน ส่วนสมุทัยใน อริยสัจ 4 นั้นคือความ
 เป็นจริงอันประเสริฐว่าอะไรคือเหตุแห่งทุกข์ ในทำนองเดียวกันนิโรธ
 นั้นก็เป็น ปฏิจจสมุปบาท ปฏิโลม หรือวงจรแห่งการดับในปฏิจจสมุป
 บาท คือเมื่อสิ่งหนึ่งดับ อีกสิ่งหนึ่งจึงดับลงได้

4) ความจริงอันประเสริฐข้อที่ 4 มรรค

ภิกษุ ท.! ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เป็นอย่างไรเล่า?
 มรรคอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ นี่นั่นเอง กล่าวคือ

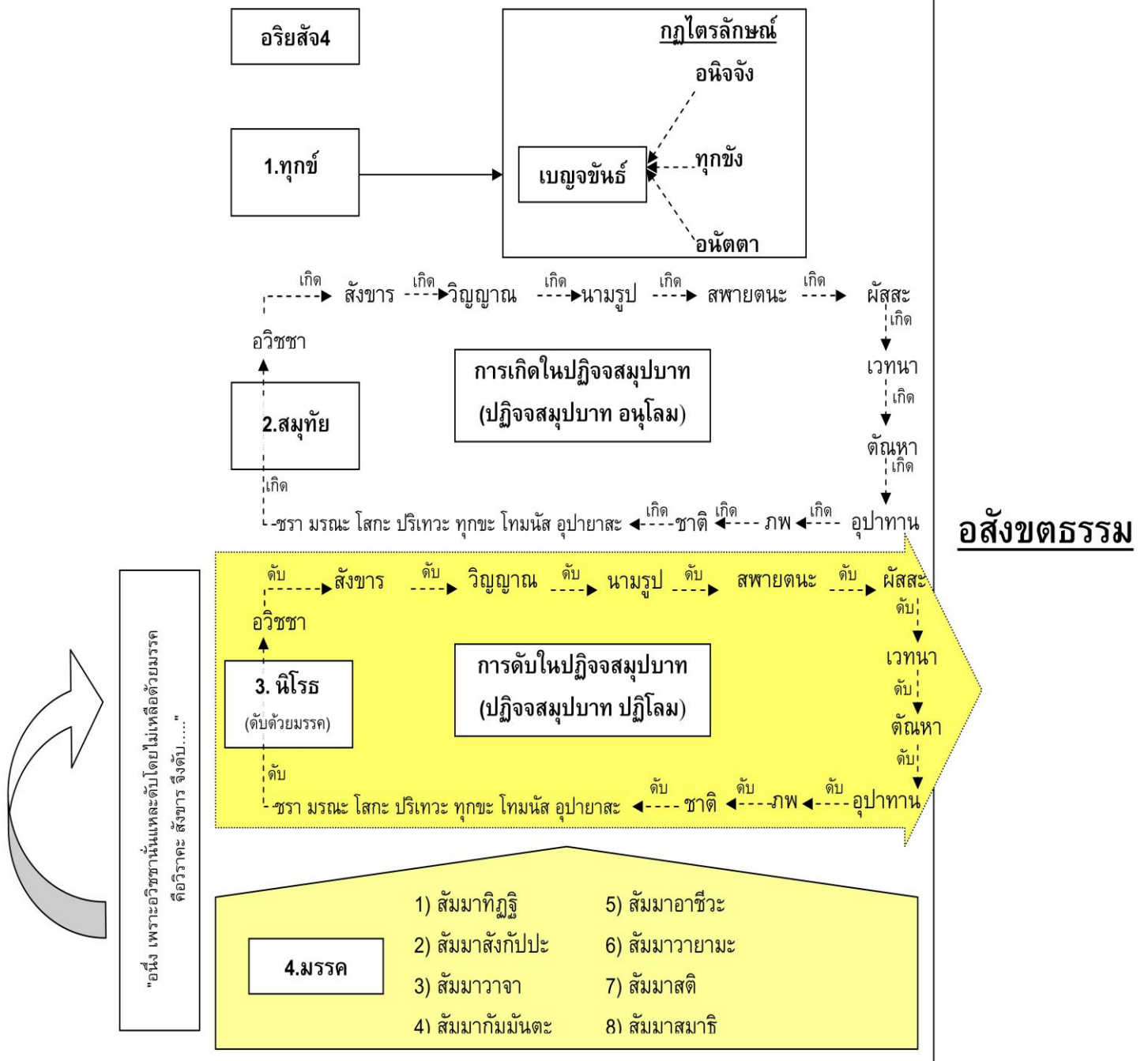
สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
 สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ภิกษุ ท.! นี้เรากล่าวว่าทุกขนิ
 โรธคามินีปฏิบัติพาอริยสัจ

(อง.ติก. (ไทย) 20/501/170)

ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติพาอริยสัจหรือมรรคคือ แนวทางดำเนินอัน
 ประเสริฐที่นำไปสู่ความดับทุกข์ คำว่ามรรค แปลว่าทาง สำหรับ
 ในทางพุทธศาสนานั้นมรรคเป็นการเดินทางจากความทุกข์. เป็น
 หนทางไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ กล่าวคือเป็นทางในการ
 ดับทุกข์และสมุทัยทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อนไม่ตึง แต่พอเหมาะ
 เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา มรรคเป็นภาวะที่ต้องลงมือ
 ปฏิบัติด้วยตนเองจึงจะไปสู่ความดับทุกข์ได้

ธรรมที่ปรากฏในสังขตธรรมข้างต้น สามารถนำเขียนเป็น
 แผนภาพของความสอดคล้องกันของ อริยสัจ 4 ปฏิจสมุปปบาท
 สังขตธรรม และ อสังคตธรรม ดังแผนภาพที่ 3.3 เมื่อสามารถเข้าใจ
 ทุกข์ว่าเป็นลักษณะตามกฎไตรลักษณ์ เข้าใจเหตุแห่งทุกข์(สมุทัย)ว่า
 สามารถอธิบายด้วยหลักปฏิจสมุปปบาทอนุโลม แล้วเข้าใจว่าการดับ
 ทุกข์(นิโรธ)เป็นเป้าหมายโดยหลักปฏิจสมุปปบาทปฎิโลม ก็ต้อง
 ปฏิบัติตามแนวทางอันประเสริฐที่นำไปสู่การดับทุกข์นั่นคือ มรรคมี
 องค์แปด

สังขตธรรม

แผนภาพที่ 3.3 แสดงความสอดคล้องของธรรม ใน อริยสัจ 4
ปฏิจสมุปบาท สังขตธรรมและอสังขตธรรม

ข) ธรรมเพื่อการเข้าถึงนิพพาน การเข้าถึงนิพพานนั้นคือการดับกิเลสตัณหาทั้งหลายจนหมดสิ้นนั่นเอง ดังนั้นการที่จะดับกิเลสตัณหาทั้งหลายได้นั้น ผู้ที่มุ่งสู่นิพพานต้องมุ่งละอวิชชาและตัณหา เพื่อที่จะให้ถึงวิชาและวิมุตติ โภธิปักขิยธรรม คือ ธรรมที่เป็นเครื่องเกื้อหนุนในการตรัสรู้หรือเป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค เพื่อที่จะให้รู้แจ้งซึ่งอริยสัจ 4

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็โภธิปักขิยธรรมเป็นไฉน? คือ สัทธินทรีย์ เป็นโภธิปักขิยธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฯลฯ ปัญญินทรีย์เป็นโภธิปักขิยธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ชนิดใดชนิดหนึ่ง ต้นปาริฉัตตกะ โลกกล่าวว่า เป็นยอดของต้นไม้เหล่านั้น แม้ฉันใด โภธิปักขิยธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งปัญญินทรีย์ บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดแห่งโภธิปักขิยธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ฉันนั้นเหมือนกัน.

(ส.ม.19/1074-1075/259)

โดยธรรมในโภธิปักขิยธรรมแต่ละหมวดนั้นต่างก็เป็นธรรมที่เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน **อานาปานสติ** เป็นธรรมที่มีส่วนส่งเสริม**สติปัฏฐาน 4 ส่วนสติปัฏฐาน 4** ก็ช่วยส่งเสริมโพชฌงค์ 7 ดังพุทธวาทะในพระไตรปิฎกดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย **อานาปานสติ** อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มี**อานิสงส์**มาก ภิกษุที่เจริญอานาปานสติแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญ**สติปัฏฐาน 4** ให้บริบูรณ์ได้ ภิกษุที่เจริญสติปัฏฐาน 4 แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญโพชฌงค์ 7 ให้บริบูรณ์ได้ ภิกษุที่เจริญโพชฌงค์ 7 แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญ**วิชาและวิมุตติ**ให้บริบูรณ์ได้ ฯ”

(ม.อ. (ไทย) 14/287/155)

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค แรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ อดาลนิโครธ แถบฝั่งแม่น้ำเนรัญจรา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ ได้เกิดความรู้สึกขื่นในพระหฤทัยอย่างนี้ว่า ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อลวงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง คือ สติปัฏฐาน ๔ สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ทางนี้เป็นที่ไปอันเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย

เพื่อล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์
และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง
คือ สติปัฏฐาน 4 ...”

(ส.ม. (ไทย) 19/754/184)

สติปัฏฐาน 4 นั้น เมื่อปฏิบัติอย่างดั่งามย่อมเป็นเครื่อง
สนับสนุนให้เกิดวิชาและวิมุตติ เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ส่วนเส้นทาง
ในการเจริญสู่นิพพานนั้น ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ว่า อริยมรรคมี
องค์ 8 นั้นคือทางสายกลางในการเดินทางเข้าสู่สังขตธรรม การที่
เดินตามเส้นทางสายกลางนี้ ก็เพื่อให้หลุดพ้นจากอวิชชาและตัณหา
และไปให้ถึงซึ่งวิชาและวิมุตติ พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า“...เมื่อ
ภิกษุเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เมื่อกระทำให้มากซึ่ง
อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 สติปัฏฐาน 4 ย่อมถึงความเจริญ
บริบูรณ์บ้าง...” (ส.ม. (ไทย) 19/282/74) กล่าวคือเมื่อไม่ยินดีและไม่
เสียใจในสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น และกาย) เป็นการส่งผลให้
สุจริต 3 เจริญ และเมื่อเจริญด้วย สุจริต 3 ด้วยการเจริญ กาย วจี
และมโนสุจริต แล้วละ กาย วจี และมโนสุจริต แล้วก็ส่งผลต่อให้สติ
ปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ เมื่อสติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ด้วยการฝึกสติและใช้
สติพิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา พิจารณา
เห็นจิตในจิต พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ
มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ก็จะส่งผลให้ โพชฌงค์

7 บริบูรณ์. และเมื่อโพชฌงค์ 7 บริบูรณ์แล้ว ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้สมบูรณ์ (ส.ม. (ไทย) 9/396-399/100-101)

3.3 นิพพานตามพุทธวจนะในสังขตะ

นิพพานตามพุทธวจนะที่ปรากฏในสังขตะนั้นคือ ตถังค นิพพาน หรือที่เรียกกันว่านิพพานชั่วคราว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต); 2552: 277) เนื่องจากเป็นที่นิพพานที่มีลักษณะที่ปรากฏอยู่ในสังขตธรรมคือ มีการเกิด การเสื่อม และการเปลี่ยนแปลง ปรากฏ ยังไม่ใช่นิพพานที่แท้จริง เป็นนิพพานที่เกิดขึ้นในช่วงขณะหนึ่งเท่านั้น ว่ากันว่าสำหรับปุถุชนธรรมดานั้น ตถังคนิพพาน บางทีก็อาจเกิดขึ้นได้ในช่วงเวลาที่ไม่วุ่นร้อนด้วยสุข ด้วยทุกข์ อยู่ช่วงขณะหนึ่ง แต่พอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไปปะทะกับ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสทางกาย สัมผัสทางอารมณ์ ก็เกิดอุปาทานขึ้น ทำให้ตถังคนิพพานเสื่อมหรือหายไป ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงตถังคนิพพานไว้ดังนี้

ภิกษุ ท.! เมื่อบุคคลเห็นซึ่งความไม่เที่ยง ความแปรปรวน ความจางคลาย ความดับ ของรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ นั้นเทียว แล้วเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริงว่า รูปทั้งปวงทั้งในกาลก่อน และกาลนี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ดังนี้อยู่, โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส อุปายาสทั้งหลายย่อมละไป.

เพราะละเสียได้ซึ่งโสกะประเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส
ทั้งหลายเหล่านั้น เขาย่อมไม่สะดุ้งหวาดเสียว; เมื่อไม่สะดุ้ง
หวาดเสียว ย่อมอยู่เป็นสุข; ผู้อยู่เป็นสุข (ด้วยอาการอย่างนี้)
เรากล่าวว่า เป็นภิกษุผู้ ตทังคนิพพุโต (ดับเย็นด้วยองค์
นั้นๆ) ดังนี้

(ส.ข. (ไทย)17/88/43)

นอกจากนี้จากเนื้อความจากหนังสืออริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาค
ต้น ได้กล่าวถึงคำอธิบายของพระอานนท์ที่ได้ขยายความเกี่ยวกับ
ตทังคนิพพานแก่พระอุทายีไว้ดังนี้

... อาวุโส ! ภิกษุในกรณีนี้ สงัดแล้วจากกาม สงัดแล้ว
จากอกุศลธรรมเข้าถึง ปฐมฌาน อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดจากวิเวก แล้วแลอยู่.อาวุโส ! ตทังคนิพพาน อันพระผู้
มีพระภาคตรัสไว้ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้นแลเมื่อกล่าว โดย
ปริยาย

(อง.นวก. (ไทย) 23/254/365 อ้างถึงใน พุทธวจนะ 2:
อริยสัจจากพระโอษฐ์ วัฒนาปาฬ, 2552:676)

และสามารถอธิบายได้ในทำนองเดียวกัน กับในกรณีของปฐม
ฌาน ในส่วนของ ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสนัญญ
จายตนะ วิญญูญาณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ และ เนวสัญญานา
สัญญายตนะ ในฐานะเป็นตทังคนิพพานโดยปริยาย ส่วนสัญญา

เวทียิตฺติโรธซึ่งมีการสิ้นอาสวะนั้น กล่าวไว้ในฐานะเป็นตถังคินิพพาน โดยนิปปริยายดังนี้

อาวุโส ! นัยอื่นอีกมีอยู่ : ภิกษุ ก้าวล่วงเสียซึ่งเนว
สัณฺณานาสัณฺณายตนะโดยประการทั้งปวง เข้าถึง สัณฺณยา
เวทียิตฺติโรธ แล้วแลอยู่. อนึ่ง เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะ
ทั้งหลายของเธอนั้นก็สิ้นไปรอบ. อาวุโส! ตถังคินิพพานอัน
พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้นแล เมื่อ
กล่าว โดยนิปปริยาย

(อง.นวก. (ไทย) 23/254/365 อ้างถึงใน
พุทธวจนะ 2: อริยสัจจากพระโอษฐ์ วัดนาป่าพง, 2552:677)

3.4 นิพพานตามพุทธวจนะในอสังขตะ

“นิพพาน” แปลว่า ความปราศจากกิเลสที่ร้อยรัด หมายถึง
ความดับกิเลสและกองทุกข์ (พระธรรมกิติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548
: 413) เป็นเป้าหมายอันสูงสุดในพุทธศาสนา

นิพพานตามพุทธวจนะนั้นเป็นธรรมที่ปรากฏอยู่ในอสังขตะ
เนื่องจาก มีลักษณะของอสังขตะคือ ไม่ปรากฏการเกิด ไม่ปรากฏ
ความเสื่อม และเมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ความกำจัดราคะ ความ
กำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ ดังนี้ คำว่าความกำจัดราคะ

ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อแห่งอะไรหนอ?
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรภิกษุ คำว่า ความกำจัด
ราคะ ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อ แห่ง
นิพพานธาตุ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่าธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ
(ส.ม. (ไทย) 19/31/7)

ก) ประเภทของนิพพาน นิพพานธาตุจากพระไตรปิฎกได้
กล่าวไว้ว่ามีอยู่ 2 อย่างอันได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุและอนุปาทิ
เสสนิพพานธาตุ ซึ่งนิพพานธาตุทั้ง 2 ธาตุนี้ เป็นนิพพานธาตุสำหรับ
พระอรหันต์ที่สามารถดับอาสวะกิเลสได้แล้วหมดสิ้นแต่สามารถ
จำแนกความแตกต่างได้ดังนี้

(1) สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นนิพพานธาตุของพระ
อรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายแล้วแต่ยังมีอินทรีย์ 5 ตั้งอยู่หรือยัง
ไม่ถูกกำจัดโดยสิ้นเชิง ดับกิเลสแล้วแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือทำให้มี
ความรู้สึก สุข ทุกข์ที่ยังเหลืออยู่หากแต่ไม่ยึดติด และสิ้นแล้วซึ่ง
ราคะ โทสะและโมหะ

ภิกษุ ท.! สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุ ท.! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้มีอาสวะสิ้น
แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลง
ภาระลงได้แล้ว ได้บรรลุถึงประโยชน์ของตนแล้ว มีกิเลสอัน
เป็นเครื่องผูกติดให้อยู่กับภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้ว
เพราะรู้โดยชอบ. อินทรีย์ห้าของเขายังตั้งอยู่ เพราะเป็น

อินทรีย์ที่ยังไม่ถูกกำจัด เธอย่อมเสวยอารมณ์อันเป็นที่ชอบใจบ้าง ไม่เป็นที่ชอบใจบ้าง ให้รู้สึกสุขและทุกข์บ้าง. ความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะ ของเธอ อันใด, ภิกษุ ท.! อันนั้นแหละ เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

(ขุ.อิติ. (ไทย) 25/222/192)

(2) อนุปาติเสสนิพพานธาตุ เป็นนิพพานธาตุของพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วเช่นกันหากแต่มีความแตกต่างจาก “สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ” ตรงที่เป็นนิพพานธาตุของพระอรหันต์ที่สิ้นแล้วทั้ง ราคะ โทสะ โมหะ รวมถึงเวทนาในชั้น 5 ทั้งนี้รวมถึงพระอรหันต์ที่ยังไม่ดับชั้น 5 และพระอรหันต์ที่ดับชั้นแล้ว

ภิกษุ ท.! ก็อนุปาติเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุ ท.! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้วได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว ได้บรรลุถึงประโยชน์ของตนแล้วมีกิเลสอันเป็นเครื่องผูกติดอยู่กับภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ.

ภิกษุ ท.! เวทนาทั้งหลายทั้งปวงของเธอ อันเธอไม่เพลิดเพลिनแล้ว จักดับเย็นในโลกรนี้เอง. ภิกษุ ท.! อย่างนี้แล เราเรียกว่า อนุปาติเสสนิพพานธาตุ.

(ขุ.อิติ. (ไทย) 25/222/192)

ข) ไวพจน์ของนิพพาน ในพระไตรปิฎกส่วนหนึ่ง
พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงนิพพานเอาไว้ดังนี้

ภิกษุ ท.! เราจักแสดงซึ่งนิพพาน แก่พวกเธอทั้งหลาย, พวกเธอ
ทั้งหลาย จงฟังความข้อนั้น.

ภิกษุ ท.! นิพพานนั้นเป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! ความสิ้นไปแห่งราคะ, ความสิ้นไปแห่งโทสะ,
ความสิ้นไปแห่งโมหะ, อันใด;

ภิกษุ ท.! อันนี้แล เราเรียกว่า นิพพาน

(ส.สพ. (ไทย) 18/741/442)

นอกจากนี้ในบทเดียวกันพระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงถึง
ความหมายของคำอื่นๆอีก 32 คำ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง
ความหมายไว้อันมีนัยเช่นเดียวกันกับคำว่านิพพาน

ภิกษุ ท.! เราจักแสดงซึ่ง แก่พวกเธอทั้งหลาย, พวก
เธอทั้งหลาย จงฟังความข้อนั้น.

ภิกษุ ท.! นิพพานนั้นเป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! ความสิ้นไปแห่งราคะ, ความสิ้นไปแห่งโทสะ,
ความสิ้นไปแห่งโมหะ, อันใด;

ภิกษุ ท.! อันนี้แล เราเรียกว่า....

ซึ่งคำเหล่านี้เป็นที่มาของไวพจน์หรืออริวจนะของนิพพานทั้ง 32 คำ ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในพุทธวจนะในพระไตรปิฎกอีกมากมาย ไวพจน์ของนิพพาน 32 คำ มีดังต่อไปนี้

- อสังขตะ (ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้)
- อนตะ (ธรรมที่ไม่โน้มไปในสิ่งใด หรือสิ่งใดโน้มไปไม่ได้)
- อนาสวะ (ไม่มีอาสวะอันเป็นสังขารแห่งการปรุงแต่ง)
- สัจจะ (ของจริงเพียงสิ่งเดียว ไม่มีสิ่งที่สองเทียบ)
- ปาระ (ฝั่งนอกที่กิเลสและทุกข์ตามไปไม่ถึง)
- นิปุณะ (สิ่งละเอียดอ่อนสำหรับการศึกษาและปฏิบัติ ไม่มีสิ่งใดยิ่งกว่า)
- สุทุกทสะ (อันผู้ไม่สิ้นอาสวะเห็นได้ยากที่สุด)
- อชชชระ (ไม่มีความคร่ำคร่าลงโดยการปรุงแต่ง)
- ธูระ (ยังยืนมั่นคงไม่แปรผัน)
- อปโลกิณะ (เป็นที่จ้องมองแห่งสัตว์เพื่อการบรรลุถึง)
- อนิทัสสนะ (ไม่มีการแสดงออกทางวัตถุหรือทางตา:ผู้อื่นพลอยเห็นด้วยไม่ได้)
- นิปปปัญจะ (ไม่มีเครื่องกีดกันให้เนิ่นช้าเพราะว่างจากกิเลส)
- สันตะ (สงบระงับจากการปรุงแต่งเสียดแทงผาลน)
- อมตะ (ไม่ตายเพราะไม่มีการเกิด เพราะไม่อยู่ในอำนาจเหตุปัจจัย)
- ปณิตะ (ประณีตละเอียด เพราะพ้นไปจากความเป็นรูปธรรมและนามธรรม)
- สิวะ (สงบเย็นเพราะไม่มีไฟกิเลสและไฟทุกข์)
- เขมะ (เกษมจากสิ่งรบกวนทุกชนิด)

ตณหักขะ (เป็นที่สิ้นไปแห่งตณหา หรือภาวะสิ้นสุดแห่งตณหา)

อัจฉริยะ (นำอัจฉรย์ ไม่มีสิ่งใดนำอัจฉรย์เท่า)

อัพภูตะ (สิ่งที่ไม่มีไม่สมควรนำมาบอกกล่าวในฐานะสิ่งที่ไม่เคยบอกกล่าว)

อนีติกะ (ไม่มีเสนียดจัญไร เพราะพ้นดีพ้นชั่ว)

อนีติกัมมะ (มีปรกติภาวะไม่มีเสนียดจัญไรเป็นธรรมดา)

อัพยาปัชชะ (ไม่มีความเบียดเบียนเป็นสภาวะ)

วิราคะ (ไม่มีความย่อมนิดในสิ่งใด มีแต่จะทำให้คลายออก)

สุทธิ (บริสุทธิ์หมดจด เพราะไม่มีที่ตั้งแห่งความเศร้าหมอง)

มุตติ (เป็นความปล่อยความหลุดจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน)

อนาลยะ (ไม่เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งกิเลสและความทุกข์)

ทีปะ (เป็นดวงประทีปที่ฟุ้งของสัตว์ผู้ตกจมอยู่ในความมืดคืออวิชชา)

เลณะ (เป็นเสมือนที่หลบซ่อนจากภัยของสัตว์ผู้หนีภัย)

ตาณะ (เป็นเสมือนที่ต้านทานของสัตว์ผู้แสวงหาที่ต้านทานข้าศึกศัตรู)

สรณะ (เป็นที่แล่นไปสู่แห่งจิตที่รู้สึกว่ามีภัยต้องการที่พึ่ง)

ปรายณะ (เป็นเป้าหมายในเบื้องหน้าแห่งสัตว์ผู้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ)

(ส.สพ. (ไทย) 18/674/362, 18/720-751/370-373)

4.สรุป

บทความเรื่อง นิพพาน: การศึกษาวิเคราะห์ตามพุทธวจนะในพระไตรปิฎกบาลี ฉบับนี้ มี 4 ส่วนที่สำคัญ ในส่วนแรกเป็นการอธิบายถึงประเด็นความขัดแย้งในปัญหาการตีความทางพุทธศาสนาที่ยังมีอยู่ในการใช้มาตรฐานการอ้างอิงที่หลากหลายทั้งจากพุทธวจนะและจากส่วนที่ไม่ใช่พุทธวจนะ ทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ นับเป็นความขัดแย้งที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ ส่วนที่สองเป็นการแจกแจงพุทธวจนะที่ใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในคำสอน แล้วมาสรุปหลักพุทธวจนะโดยใช้ปัญญาในการพิจารณาโดยใช้คำของพระพุทธรเจ้าเป็นมาตรฐาน ประกอบกับการพิสูจน์สัจจะความจริงนั้นด้วยตนเองโดยประจักษ์ ไม่ต้องคาดคะเน ไม่ต้องคำนวณ ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่นอีกต่อไป ส่วนที่สามเป็นการแจกแจงวิเคราะห์นิพพานตามที่ปรากฏในพุทธวจนะทั้งที่ปรากฏในสังขตะ และ อสังขตะ ดังแผนภาพ 4.1 ที่อธิบายความสอดคล้องของธรรมของพระพุทธรองค์ในส่วนของสังขตะจนเข้าสู่นิพพานในอสังขตะ บุคคลผู้ที่พยายามประพฤติปฏิบัติตามมรรควิธีในไตรสิกขาทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา กิเลสเบาบางพ้นจากโลกียะ เข้าสู่โลกุตระเป็นอริยะบุคคลในระดับพระเสขะซึ่งอยู่ในสังขตะอยู่เพราะยังอยู่ในลักษณะที่มีการเกิดปรากฏ การเสื่อมปรากฏ และเมื่อตั้งอยู่การแปรปรวน เมื่อพระเสขะหมดสิ้นอาสวะ คือราคะ โทสะ และโมหะ สำเร็จอรหัตตผลเป็นพระอเสขะ แม้จะยังอยู่ในโลกุตระแต่ก็เป็นส่วนที่เป็นอสังขตะ หรือพระนิพพาน ที่ไม่

มีการเกิดปรากฏ ไม่มีความเสื่อมปรากฏและเมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏ ความแปรปรวน

แล้วมาทำการสรุปในส่วนที่สี่นี้ได้ว่า พุทธวาทะในพระไตรปิฎก ได้ปรากฏข้อมูลนิพพานทั้งในส่วนสังขตะและอสังขตะ พระพุทธองค์ ได้ทรงกรุณาบอกสอนธรรมวินัยส่วนใหญ่แทบทั้งหมดในส่วนสังขตธรรมอันเป็นแนวทางเพื่อให้เข้าถึงนิพพาน นิพพานที่ปรากฏในส่วนของสังขตธรรมนั้นยังไม่มีนิพพานที่เป็นเป้าหมายของทางพุทธศาสนา เรียกว่าตถนิพพาน ยังไม่มีการดับกิเลสที่สิ้นสุด แต่เป็นการดับกิเลสในชั่วขณะหนึ่ง นิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาเป็น นิพพานที่อยู่ในอสังขตะ เป็นการดับกิเลสอาสวะอย่างสิ้นเชิงคือ ทั้งราคะ โทสะ และโมหะ เป็นการหมดซึ่งความทุกข์ทั้งสิ้น ครั้นพระอเสขะหรือพระอรหันต์ผู้รู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพานแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงบอกถึงลักษณะของพระอรหันต์ว่าท่านย่อมไม่สำคัญพระนิพพาน ย่อมไม่สำคัญในพระนิพพาน ย่อมไม่สำคัญโดยความเป็นพระนิพพาน ย่อมไม่สำคัญพระนิพพานว่า ของเรา ย่อมไม่ยินดีพระนิพพาน

ยังมีคำไวพจน์หรือคำที่พระพุทธเจ้าใช้แทนคำ นิพพานในอสังขตะอยู่มากมายอีกหลายคำกว่า 30 คำ อย่างไรก็ตามคำแปลที่ได้มานั้น ก็ยังถือว่าเป็นการตีความโดยอ้างอิงอรรถกถาในรุ่นหลังอยู่ดี ยังไม่สามารถถือว่าเป็นการทำความเข้าใจได้ถูกต้องทั้งหมดได้ ส่วนประเด็นข้อถกเถียงกันว่านิพพานเป็นอัตตา หรือ นิพพานเป็น

อนัตตา นั้นยังมิได้ปรากฏชัดเจนตามพระสูตรในพุทธรวณะในพระไตรปิฎก ตามหลักมาตรฐานพุทธรวณะจึงอย่าเพิ่งเชื่อ และอย่าเพิ่งไม่เชื่อ

ทั้งนี้ยังต้องทำการพิสูจน์ในขั้นต่อไปตามพุทธรวณะในการใช้ปัญญาตามกาลามสูตร และวิธีการพิสูจน์หาสิ่งจะเป็นจริงที่แน่แท้ นั่น ผู้พิสูจน์ควรต้องค้นหาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงพระนิพพานเป็นพระอรหันต์อย่างแท้จริง จึงนับว่ารู้จริงสิ่งจะเรื่องนิพพาน นิพพานตามพุทธรวณะคือความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ และ ความสิ้นไปแห่งโมหะ คงไม่สามารถสรุปออกมาได้เป็นคำใดคำหนึ่งที่แตกต่างจากคำของพระพุทธองค์ เมื่อท่านยังไม่ได้ปฏิบัติธรรมจนเข้าถึงนิพพานได้จริงตามพุทธรวณะที่พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ทางไว้ ก็ควรพิจารณาด้วยปัญญาอย่าเพิ่งรีบเชื่อ หรือ อย่าเพิ่งรีบไม่เชื่อ

สังขตะ

สังขตลักษณะ 3 ได้แก่

- 1.ความเกิดปรากฏ
- 2.ความเสื่อมสลายปรากฏ
- 3.เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ

โลกียะ

กระแสนิพพาน

โลกุตระธรรม(พระเสขะ)

โสดาบัน

สกทาคามี

อนาคามี

เมื่อดับเย็น

ตถกนิพพาน

= สันติภูมิสิกขาธรรม= ธรรมนิพพาน

= สันติภูมิธรรม= ตถกนิพพุโต

อสังขตะ

อสังขตลักษณะ 3 ได้แก่

- 1.ไม่ปรากฏความเกิด
- 2.ไม่ปรากฏความดับสลาย
- 3.เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปร

อนุปาทิเสสนิพพาน

มีชั้น 5 เวทนาทั้งหลายไม่เปล็ดเปล็นแล้วดับเย็นในโลกนี้ มีอาสวะสิ้นแล้วซึ่ง รากะ โทสะ โมหะ

โลกุตระ (พระอเสขะ)

อรหัตผล

สอุปาทิเสสนิพพาน

มีชั้น 5 เสวยอารมณ์สุข/ทุกข์ มีอาสวะสิ้นแล้วซึ่ง รากะ โทสะ โมหะ

ไม่มีชั้น 5

ปรีนิพพาน

แผนภาพ 4.1 แสดงการวิเคราะห์นิพพาน ใน สังขตะและ อสังขตะ

5.ข้อเสนอแนะ

การแก้ปัญหาโดยใช้หลักพุทธวจนะนั้นสามารถนำมาแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องอื่นๆทางพระพุทธศาสนาได้จริง การส่งเสริมให้ชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายศึกษาทำความเข้าใจพุทธวจนะให้มากขึ้นนั้น เป็นการสร้างความสามัคคีขึ้นในพุทธบริษัท เพราะคำของพระพุทธเจ้านั้นเป็นคำที่แน่นอนที่ไม่ขัดกัน การค้นหาข้อมูลในปัจจุบันโดยใช้คอมพิวเตอร์ค้นหาคำพ้องนั้นสามารถทำได้ง่ายมาก ฉะนั้นการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ศึกษาคำสอนโดยตรงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเป็นการป้องกันการบิดเพี้ยนในการตีความหมายที่แท้จริง

นอกจากนั้นการที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่เคยยึดมั่นแต่เฉพาะคำสอนครูบาอาจารย์ของตนเอง ควรจะต้องเปิดใจศึกษาหลักการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้หลักพุทธวจนะให้มาก การนำคำของครูบาอาจารย์มาเปรียบเทียบกับคำของพุทธวจนะตามหลักมหาปเทศเช่นเดียวกับที่พระมหากัจจยนะให้สอบเทียบคำอธิบายของท่านกับพระพุทธองค์ก่อน นับเป็นการป้องกันการตีความที่ผิดพลาด แล้วทำการพิสูจน์ด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานอย่างจริงจัง จะเป็นการทำให้พุทธศาสนามั่นคงแข็งแรงสืบต่อไปอย่างยิ่ง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่
โดยมาก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์
วิ.ภิกขุณี	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์
วิ.ม.	วินัยปิฎก	มหาวรรค
วิ.จุ.	วินัยปิฎก	จุฬวรรค
วิ.ป.	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที.ม.	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ม.มู.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์
ม.อุ.	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์
ส.ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
ส.นิ.	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
ส.ข.	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค
ส.สพา.	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค
ส.ม.	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค
อ.ง.เอกก.	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต
อ.ง.ทุก.	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต
อ.ง.ติก.	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต
อ.ง.จตุกก.	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อ.ง.ปัญจก.	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต
อ.ง.ฉกก.	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต
อ.ง.สตตก.	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิบาต
อ.ง.อฏฐก.	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต

อจ.นวก.	อังคตตรนิกาย	นวกนินบาต
อจ.ทสก.	อังคตตรนิกาย	ทสกนินบาต
อจ.เอกาทสก.	อังคตตรนิกาย	เอกาทสกนินบาต
ขุ.ขุ.	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย	ธรรมบท
ขุ.อุ.	ขุททกนิกาย	อุทาน
ขุ.อิติ.	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ
ขุ.สุ.	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต
ขุ.วิมาน.	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ
ขุ.เปต.	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ
ขุ.เถร.	ขุททกนิกาย	เถรคาถา
ขุ.เถรี.	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ.ชา.	ขุททกนิกาย	ชาดก
ขุ.ม.	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส
ขุ.จู.	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส
ขุ.ปฏี.	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค
ขุ.อป.	ขุททกนิกาย	อปทาน
ขุ.พุทธ.	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์
ขุ.จริยา.	ขุททกนิกาย	จริยาปฎก

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	อภิธัมมปิฎก	ธัมมสังคณี
อภิ.วิ.	อภิธัมมปิฎก	วิภังค์
อภิ.ชา.	อภิธัมมปิฎก	ชาดุกถา
อภิ.ปุ.	อภิธัมมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ
อภิ.ก.	อภิธัมมปิฎก	กถาวัตถุ
อภิ.ย.	อภิธัมมปิฎก	ยมก
อภิ.ป.	อภิธัมมปิฎก	ปัฏฐาน

ตัวอย่าง : 18/674/362 ให้ชื่อว่า

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เล่ม 18 ข้อที่ 674 หน้า 362

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาบาลี-ไทย

1)ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย., พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2)แหล่งอ้างอิงชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source)

คณะกรรมการการ การศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร, รายงานกรณีวัดพระธรรมกาย, กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2542.

ทศพร ศรีคำ, พระไตรปิฎกและการตีความ. มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย, 2552.

พระมหาบุญเลิศ ฐานินโน และคณะ. อริยวินัย รวบรวมจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: คิวพริ้นท์, 2552.

พระคึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล วัดนาป่าพง. วันนีชาวกุฎฐศึกษาและปฏิบัติตามใคร?. ปทุมธานี, 2552

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช), คำวัด. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเสียง, 2548.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). กรณีธรรมกาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อัมไฟ, 2542.

ไตรลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา , 2541.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.

,_____, คนไทยใช้กบเต่า? เถรวาท vs. ลัทธิอาจารย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, 2552

,_____, นักวิชาการเทศ-ไทย หาความรู้ให้แน่ชัดแต่คิดเอา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจริญดี มั่นคงการพิมพ์, 2554

,_____, พระไทย ใช้เขาใช้เรา? (นิพพาน-อนัตตา: ฉบับเพียงเพื่อไม่ประมาท). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2553

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2552

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. นิพพานเป็นอนัตตาหรืออนัตตา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประติพัทธ์ , 2542

พระมหาทองคุณ ชีรปัญญา (ชนนไทย). “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องนิพพานใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท มหายานนิกายโคยาจารย์และวัดพระธรรมกาย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, 2549

พุทธทาสภิกขุ. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร : จักรการพิมพ์, 2515.

,_____, ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร : จักรการพิมพ์, 2517.

,_____, ปฏิกิจสมุปบาทจากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2551.

,_____, อริยสัจจากพระโอษฐ์ภาคต้น. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2551.

,_____, อริยสัจจากพระโอษฐ์ภาคปลาย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2551.

แสง จันทร์งาม., พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2548

วัชร งามจิตรเจริญ, “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท: อดีตหรืออนาคต”, วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ

1) แหล่งอ้างอิงชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source)

Budhakar Dikshit. **Sermons and Sayings of the Buddha.** 2nd edition. Bombay : Chetana, 1977.

Geoffrey Parrinder. **The Wisdom of the Early Buddhist.** New York : Simon and Schuster, 1958.

Narada. **The Buddha and His Teachings.** Colombo : Vajirarama, 1973.

Susunaga Weeraperuma. **Nirvana The Highest Happiness,** 2nd edition, New Delhi India: New Age Books, 2006.

Steven Collins. **Nirvana and other Buddhist Felicities: Utopias of the Pali imaginaire,** United Kingdom: Cambridge University Press, 1998

The Questions of King Milinda. translated by T.W.Rhys Davids. Delhi: Motilal Banarsidass, 1965.

Theodore Stcherbatsky. **The Conception Of Buddhist Nirvana,** Delhi: Motilal Banarsidass, 1998

Walpola Sri Rahula. **What the Buddha Taught.** 2nd enlarged edition. Bedford: Gordon Fraser, 1972.

มุลนิริ บ้านรักบุญ คชาภานา

มุลนิริ บ้านรักบุญ คชาภานา

มุลนิริ บ้านรักบุญ คชาภานา

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ความกำจัดราคะ ความ
กำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ ดังนี้ คำว่าความกำจัดราคะ
ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อแห่งอะไรหนอ?
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรภิกษุ คำว่า ความกำจัด
ราคะ ความกำจัดโทสะ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อแห่ง
นิพพานธาตุ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่าธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ”

(ส.ม. (ไทย) 19/31/7)

มุลนิริ บ้านรักบุญ คชาภานา